

Derleme Sözlüğü'ne Göre Türkçede Rüzgâr Adları

Wind Names in Turkish According to the Compilation Dictionary

Okan Celal Güngör¹

ÖZET

Havanın yeryüzüne yakın olan herhangi bir yönde, herhangi bir hızdaki doğal akıntısı için kullanılan en eski kelimeler, Eski Uygur Türkçesi dönemine ait olan “esin ve yel”dir. Bugün bu hava hadisesi için yaygın bir şekilde kullandığımız rüzgâr kelimesine ise ilk kez *rüzgâr* “zaman, vakit” biçiminde Karahanlı Türkçesi metinlerinden *Atabetü'l-Hakayık*'ta ve Kuran Tercümelelerinde rastlanmaktadır. Bu kelimenin bugünkü anlamıyla yaygınlık kazanması ise tespit edebildiğimiz kadarıyla 16. yüzyıla rastlar.

Rüzgârlar, esme zamanı (estiği saat, gün, ay, mevsim) estiği yön (birden fazla yön, yönler arası, her yön, güney, kuzey, doğu batı, karadan denize, denizden karaya), hız/şiddet (sert/şiddetli, hafif), ısı (sıcak, soğuk, ılık, serin) beklenen/beklenmeyen, ekinlere faydalı/zararlı, yağış getirip/getirmeme gibi birtakım hususiyetler dikkate alınarak sınıflandırılmış, çalışmanın sonunda da bir sözlük listesi verilmiştir.

Anadolu ağzıları için temel başvuru kaynağı olan *Derleme Sözlüğü*'nden ve TDK'nin genel ağ ortamına aktardığı veri tabanından yararlanılarak rüzgâr leksikolojisi üzerine yapılan bu çalışmada, benzetme ve mecazlarla yüklü, zaman zaman halk arasındaki bir gelenekten bazen hatıralardan kaynağını alan, halkın keskin zekâsını ve nükte gücünü yansıtan çok zengin bir söz varlığıyla karşılaşılmış, tespit edilen terimler yapı, anlam ve köken açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu ağzıları, Derleme Sözlüğü, Türkçe Sözlük, söz varlığı, rüzgâr

ABSTRACT

The earliest words used for natural flow of air at any speed in any direction close to the earth's surface are “esin ve yel” from the Old Uighur Turkish period. The word *rüzgâr* (wind), which we commonly use today for this weather condition, is first encountered in the texts of Karahanlı Turkish, *Atabetü'l-Hakayık*, and Quran Translations where it carries the meaning “time, period”. The widespread use of this word in its current meaning coincides with the 16th century use of the word.

In this article we first classify various types of wind by a number of features such as length of blowing time, wind direction, speed and degree of violence, heat, predictability, potential benefits or damages (especially to crops), and whether or not they bring precipitation. Then, at the end of the study, a dictionary list is given.

In this study on wind lexicology, we used the dictionary which was compiled by TDK and which is the main reference source for Anatolian dialects. We also used the database uploaded by TDK to the general network which is full of metaphors and images and which reflects the sharp wit and intelligence of the people from whom a tradition between the people and their memories has been preserved. These vocabularies are examined in terms of structure, meaning and origin.

Keywords: Anatolian dialects, Compilation Dictionary, Turkish Dictionary, vocabulary, wind

¹Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karaman, Türkiye

ORCID: O.C.G. 0000-0002-5933-1336

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Okan Celal Güngör,
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karaman, Türkiye
E-mail: okancelalgungor@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 24.02.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested: 27.04.2020

Son Revizyon/Last Revision Received: 29.04.2020

Kabul/Accepted: 08.05.2020

Atıf/Citation:

Gungor, O. C. (2020). *Derleme Sözlüğü'ne göre Türkçede rüzgâr adları*. *TUDED* 60(1), 289-329. <https://doi.org/10.26650/TUDED2019-0006>

EXTENDED ABSTRACT

In this study, we examined the names of local winds which are used in colloquial speech in Turkey. In this study on wind lexicology, winds were classified according to their various characteristics in line with the explanations made in DS. While making detailed explanations about some winds in DS (season, month, day, hot or cold blowing, etc.), limited information was given about some of them or, in some cases, it was only the wind rating which was specified without any mention of other features. Where more than one characteristic is given, wind names are mentioned again in the sections where different qualities are evaluated. However, the structure, meaning and origin explanations about the terms are mentioned in the first chapter. For example, for the winds which are called *tısarı*, the information given in DS shows that this “wind (occurs) at night, blowing cool from the land to the sea”. Since there are three qualities of wind (time, direction and temperature), the name of this wind is mentioned again in the evaluations made according to the time, direction and temperature. The terms for which no characteristic is given, but which only appear in the record of different wind types, are dealt with under the heading “winds without any qualification”. Phonetic variables are determined by the equivalence sign (~) placed between words. Provincial information about the term is also included in the first section. The “Turkish Dictionary” of TDK was used for the meanings and equivalents of the terms in the written language.

Most of the identified terms are uses that reveal the effect of wind on nature and people, and where concretization is at the forefront. In order to clarify this weather phenomenon and its effects under the general term *rüzgâr* (*wind*), the world of plants and animals has been widely used. Animals known to be cold-resistant (calf, pig, crow, wolf) were preferred from the animal world and by means of terms connected with these animals, the intensity of the cold air carried by the wind and the severity thereof have been described. The use of verbs such as *çömelmek*, *çökertmek*, *kırmak*, which are associated with these animals (“giving up, kneeling, bring someone to heel”), is intended to strengthen the quality (cold-violence), like “domuzçömelten, kurtçömelten” etc. In one example (*oğlak yeli*), the capricorn, an animal that is relatively insensitive and resistant to cold, was used. In another example, using the word (*deve yeli*), a connection is made between the power and persistence of the camel in social memory and the waves caused by the *lodos* and its destruction. The word bee, an insect species, is used for wind in the context of the benefit it provides to the crop and the garden.

Various words from plants and trees such as *ağaç* (*tree*), oak *çam*, a forest of pine trees, *pınal*, and parts of plants like *sprouts*, *branches* and *leaves* are also used. By combining these names with the verbal adjective structure *-an*, terms that show the effect of the wind on plants such as *filizkıran*, *ağaçkabartan*, *yaprakaçan*, *yaprakdöken* were derived.

White, *gray*, *red* and *yellow* are used as color names. In the winter season, cold blowing winds with negative connotations are referred to in the common language by using the colours *yellow* and *black*. It is seen that the word *ak* (*white*) is generally preferred for describing the

wind blowing from the south, and *boz* (black color), which means “soil color”, was chosen for another type of wind because this wind reveals the soil by removing the snow layer.

Seasons, months and days are marked according to the blowing of the wind. The words which fall into his group are *abrul* and *ebehörlüm* with their phonetic variables. Both terms are used for the storm that blows on April 5.

Regarding times of the day, the word *zegel* (*seher*), *öğle* (*lunch*) and *tün/dün* (*yesterday*) (*gece -night*) and the month *nisan* (*april*) are used for certain other winds.

As for the name of the place and direction, words with phonetic variables such as *al* (*ön -front*), *aşağı* (*down*) ve *tışarı* (*shallow*) are used: *annaç*, *tışarı rüzgârı*, *aşağı yel*.

As for geographical terms used in describing winds, the words for various *landforms*, such as *mountain*, *hill*, *protection*, *valley* and *plain* have been used. These landforms were preferred for marking the direction in which the wind blows: *dağ yeli*, *depere*, *korum yeli*, *ova yeli*, *tepeneme*, *vade yeli*.

Other words to describe winds have been chosen according to the sound of the reflection, especially the sound of the wind, and how light or cool the wind is: *efil efil*, *firi firil* etc.

GİRİŞ

Rüzgâr, “havanın yeryüzüne yakın olan herhangi bir yönde, herhangi bir hızdaki doğal akıntısı” olarak tanımlanmaktadır (İzbrak, 1986, s. 270). Türkçede başlangıçta, Eski Uygur Türkçesinde, bu hava akımını karşılamak için *esin* ve *yel* kelimeleri kullanılmıştır (Eraslan, 2012, s. 624; Caferoğlu, 1968, s. 77) Bugün yaygın bir şekilde kullandığımız rüzgâr kelimesine ise ilk kez *rüzgâr* biçiminde Karahanlı Türkçesi metinlerinden *Atabetü'l-Hakayık*'ta ve Kuran Tercümelelerinde rastlanmaktadır (Arat, 1992, s. 73; Ata, 2019: s. 598) ancak bu metinlerde kelime bugünkü anlamıyla “esinti, yel” karşılığı değil “zaman, vakit, müddet” anlamıyla kullanılmıştır. 16. yüzyıldan sonra özellikle Anadolu sahasında kelimenin “esinti, yel” karşılığı yaygın bir şekilde kullanıldığı görülür (bkz. Bâkî Divanı, Gelibolulu Mustafa Âlî Divanı, Zâfî Divanı vb.).

Orta enlemlerde yer alan Türkiye'nin iklim özellikleri, değişik basınç merkezleri ve hava kütlelerinin etkisi altında, yıl içinde yön, sıklık/frekans ve hızı/şiddeti değişen hava akımlarının kontrolünde şekillenmiştir (Koca, 1999, s. 506). Yön, sıklık ve hız, etkileri bakımından rüzgârların üç belirgin özelliğidir. Rüzgârın bulunduğu yere doğru geldiği yöne, *rüzgâr yönü* denir. Bu yön, coğrafi yönlerle, örneğin *kuzey rüzgârı*, *batı rüzgârı* vb. biçimlerde ifade edilir. *Rüzgârın hızı*, hava külesinin hareket hızıdır. Bir hız, saniyede metre (m/sn) veya saatte kilometre (km/saat) olarak ifade edilir. Bir yerde rüzgârın hızlı esmesi, hava olaylarının güçlü geliştiğini gösteren bir işarettir. Buna *fırtına* denilir. Hızlı esen rüzgârlar, çarptıkları yüzeylere bir basınç uygular. Rüzgârların yıkıcı etkileri de bu basınçtan ileri gelir. Örneğin 1m/sn hızla esen bir rüzgârın 1m²lik bir yüzeye yaptığı basıncın 0,076 kg olduğu hesaplanmıştır. Rüzgârların hızı *anemometre* denen gereçlerle ölçülür. Belirli bir rüzgârın esiş sıklığına, o *rüzgârın frekansı* denilir. Sıklık, söz konusu rüzgârın esme süresi veya sayısının, belirli zaman ölçülerine göre (gün, ay, yıl vb.) % oranı olarak belirtilerek ifade edilir. Rüzgâr esiş sıklıkları, rüzgâr frekans diyagramları diğer bir sözle rüzgârgülü diyagramları ile gösterilir (Erol, 2014, s. 123-129).

Rüzgârlar ayrıca *sürekli*, *mevsimlik* ve *yerel* rüzgârlar olarak üçe ayrılır (Sekin, 1999, s. 113). Ülkemizde kısa mesafelerde önemli değişiklikler gösteren yeryüzü şekilleri, hava akımlarını etkilemekte, bunların gücünü artırmakta veya azaltmakta ve hatta yönlerini de değiştirebilmektedir. Bunun sonucunda ülkemizde çok sayıda yerel rüzgâr meydana gelmiştir (Koca, 1999, s. 506).

Yerel rüzgârlar, genel hava dolaşımına bağlı rüzgârların yerel tipleri ve yerel nedenlerden doğan rüzgârlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Genel hava dolaşımına bağlı yerel rüzgârların hız ve yönleri üzerinde, yerel özelliklerin çoğunlukla da yeryüzü şekillerinin büyük etkisi vardır. Genel hava dolaşımına bağlı yerel rüzgârlar, kuzeyden esenler: *yıldız*, *poiraz*, *karayel*; güneyden esenler: *lodos*, *kible*, *samyeli* (*keşişleme*) dışından *etesienler* veya *meltem rüzgârları*, *fön rüzgârları* gibi adlar alır. Yerel nedenlerden doğan rüzgârlar ise kara ve denizlerdeki, yer şekillerindeki (dağ, vadi, ova) farklı ısınmalara bağlı olarak ortaya çıkar, bunlar ise *dağ*, *vadi*, *yamaç*, *ağırlaşma* (*drenaj*) rüzgârları olarak adlandırılır (Erol, 2014, s. 180-195).

Bu çalışmada, Türkiye’de görülen yerel rüzgârların halk ağzındaki karşılıkları işlenmiştir. Halk ağzındaki sözlerle ilgili en önemli başvuru kaynaklarımızdan biri *Derleme Sözlüğü*’dür. Bu eser, TDK’nin ilk kurulduğu dönemdeki adıyla, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Türk dilini sadeleştirmek, Türkçedeki yabancı kelimelere halk ağzından karşılıklar bulmak amacıyla yapmış olduğu çalışmanın bir ürünüdür (Korkmaz, 1995, s. 200). Bu amaçla, ilk derleme faaliyetleri 1932-1934 yılları arasında yapılmış, toplanan malzeme *Söz Derleme Dergisi* adıyla 6 cilt olarak yayınlanmıştır. İkinci derleme faaliyeti 1952-1959 yılları arasında yapılmış, elde edilen malzeme, önceki derlemeyle birleştirilerek *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* adı altında 12 cilt olarak neşredilmiştir (DS I, V). Bu çalışmada, kaynak olarak zikredilen eserden istifade edilmiştir.

Rüzgâr leksikolojisi üzerine yapılan bu çalışmada rüzgârlar, DS’de yapılan açıklamalar doğrultusunda niteliğine göre sınıflandırılmıştır. DS’de bazı rüzgârlarla ilgili detaylı açıklamalar yapılırken (estiği mevsim, ay, gün, sıcak ya da soğuk esmesi vb.) bazılarıyla ilgili sınırlı bilgiler verilmiş ya da başkaca bir özellik belirtilmeden sadece rüzgâr notu düşülmüştür. Birden fazla niteliğin verildiği rüzgâr adları, farklı niteliklerin değerlendirildiği bölümlerde tekrar zikredilmiştir fakat terimlerle ilgili yapı, anlam ve köken açıklamalarına ilk geçtiği bölümde değinilmiştir. Örneğin *tışarı rüzgârı* için DS’de “geceleri, karadan denize doğru ve serin esen yel” bilgisi verilmiştir. Bu rüzgârın üç niteliği (estiği saat, yön ve ısı) söz konusu olduğundan saate, yöne ve ısıya göre yapılan değerlendirmelerde adı tekrar geçmiştir. Herhangi bir niteliğin verilmediği, sadece rüzgâr kaydının düğüldüğü terimler “herhangi bir nitelik belirtilmemiş rüzgârlar” başlığı altında ele alınmıştır. Fonetik değışkeler, kelimeler arasına konulan denklik işaretiyle (~) belli edilmiştir. Terimin geçtiği il bilgisine de yine ilk geçtiği bölümde yer verilmiştir. Terimlerin yazı dilindeki karşılıkları ve anlamları için ise TDK’nin *Türkçe Sözlük*’ünden yararlanılmıştır.

Niteliğine Göre Rüzgârlar

1. Esme Zamanına Göre Rüzgârlar

1.1. Estiği Saate Göre Rüzgârlar

1.1.1. Sabahları veya Sabaha Karşı Esen Rüzgârlar

“Seher vakti esen rüzgârı” karşılamak için Arapça seher “sabah güneş doğmadan önceki zaman” (TS, 2057) kelimesinin fonetik bir değışkisi olan *zegel* biçimiyle **zegel yeli** (Denizli) şeklinde bir yapı oluşturulmuştur.

Afyon, Burdur ve Denizli civarından derlenen, “tan yeli” anlamıyla işaretlenen **huluca** kelimesi, muhtemelen “büyük, güçlü” anlamındaki *ulu* kelimesine *h* ilavesiyle oluşturulmuştur. Yine *ulu* köküyle ilişkili *hulu* kelimesinin ağızlarda “sinirli, öfkeli” anlamında kullanılması, bu düşüncemizi destekler mahiyettedir.

Sürtük (Antalya) kelimesi “sabahları çeşitli yönlerden esen yel”i karşılar. Bu kelime, yazı dilinde, teklifsiz konuşmada “başboş, yararsız dolaşmak” (TS, 2186) anlamında kullanılan

sürt- fiilinden türetilmiştir. Ağızlarda “hoppa, oynak, ahıksız kadın” (DS X, 3723) anlamında da kullanılmaktadır. Bir rüzgâr türü için bu kelimenin kullanımı, rüzgârın farklı yönlerden esme özelliğinin vurgulanmak istenmesiyle ilgilidir.

Esin (Mersin) kelimesi “sabah rüzgârı” anlamında olup yazı dilinde de çok işlek olarak kullanılan *es-* fiilinden türetilmiştir. Bu kelime, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde “yel, rüzgâr” anlamında kullanılmıştır.

Trabzon'dan derlenen, “hafif esen seher yeli” anlamında kullanılan **siluk** kelimesinin oluşumunda ise rüzgârın eserken çıkardığı, ıslığı andıran sesin esas alındığını düşünmekteyiz.

Çendirek kelimesi “sabaha karşı esen yel” anlamıyla Eskişehir'den derlenmiştir. Yazı dilinde “bir şeyin kenarına kertik açmak” (TS, 521), ağızlarda ise “yontmak” (DS III, 1135) anlamında kullanılan *çent-* fiil köküyle bağlantılıdır. “Sabahları, kuzeyden yavaş yavaş esen yel” anlamıyla verilen **kürdek** (Antalya) kelimesi ise “kürümek, sıyırmak” anlamındaki *kür-* fiilinden türetilmiş olmalıdır. Bu oluşumlar, türetme mantığı açısından birbirine yakındır. Yapıları, semantik açıdan, rüzgârın bitkilerden kopardığı, yerden sıyırdığı, sürüklediği parçalarla ilgili düşünmek gerekir.

Ayrankesen (Erzincan) terimi “güneş doğmasına yakın, doğudan esen, sert, acı yel” olarak kaydedilmiştir. Terimde bir içecek adı ayranın kullanımı esen rüzgârın sertliğini, keskinliğini ifade etmek içindir.

Alıntı bir kelime olarak düşündüğümüz **sadak** (Erzurum) ise “sabah yeli” için kullanılan bir diğer terimdir.

1.1.2. Geceleyin Esen Rüzgârlar

Tışarı rüzgârı (Giresun) terimi “geceleri, karadan denize doğru esen serin yel”i karşılamaktadır. Bu kelime grubundaki **tışarı** kelimesiyle rüzgârın estiği yön (karadan-denize doğru) işaretlenmişti.

Tün yeli (Sinop) “gece yarısı başlayıp kuşluk zamanına kadar devam eden, batıdan esen yel”, kelimenin fonetik değişkesi **dün yeli** (Isparta, Konya, Niğde) ise “yaz geceleri, batıdan esen yel” olarak kaydedilmiştir. Terimlerdeki *tün/dün* kelimesinin Eski Türkçedeki gibi “gece” anlamında kullanıldığı açıktır.

Kürük (Konya) “gece esen yel” için kullanılan bir diğer kelimedir. Kelimenin, rüzgârın güçlü esintili olmasına binaen kelimenin, “kürümek, sıyırmak” anlamındaki *kür-* fiiliyle ve daha kuvvetli bir ihtimal olarak üzerinde durduğumuz, “ateşi canlandırmak için kullanılan ve açılıp kapandıkça içindeki havayı üfleyen araç” anlamındaki *körük* kelimesiyle ilgisi düşünülmelidir.

Yan yana bulunan dağlar ile çukur yöreler, günlük ısınıp soğuma bakımından, birbirlerine oranla farklılık gösterir. Genellikle ovalarda gündüzleri fazla ısınan hava, yamaçlardaki

ısınmanın da yardımıyla yamaç yukarı yükselir. Buna karşılık geceleri fazla soğuyan tepelerden yamaç aşağı, ovalara doğru serin rüzgârlar eser. Ayrıca, gece yeryüzü serin olduğu için alttan soğuyan hava ağırlaşır ve yerle olan sürtünmesi fazlalaşır. Bu nedenle yere dokunan havanın hızı çok azalır (Erol, 2014, s. 198-199). “Yaz geceleri, derelerden ve dağlardan esen serin yel” anlamıyla işaretlenen **körez** (Muğla) kelimesi, yukarıdaki bilgiler ışığında dağlardan esen rüzgârın gücünün zayıfladığı, aşındığı düşünülürse nitelikteki aşınmayı, yıpranmayı ifade eden *kör* köküne bağlanabilir. Kelimenin ağızlardaki “soluk (renk için); sönük, donuk, az pırlıtlı (ateş, ışık vb.)” (DS VIII, 2965) anlamları da bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

1.1.3. Öğleyn Esen Rüzgârlar

Öğle yeli terimi “güney yeli” anlamıyla Konya civarından yapılan derlemelerde tespit edilmiştir. Doğrudan günün bir vaktinin yansıdığı bu kullanımla açıklamada verilmemiş olsa da “öğle vakti, güneyden esen yel”in kastedildiğini düşünmekteyiz.

1.2. Estiği Güne Göre Rüzgârlar

Resmî olarak işleyen takvim dışında, halkın, yüzyıllar içerisinde tecrübe ederek oluşturduğu gayri resmî bir takvimi de vardır. Özellikle kırsal kesimdeki insanlar, mevsimler arası geçişlerdeki hava değişimlerini, yaşanacak sayılı sıcak ya da soğuk günleri, bu takvime göre tahmin eder, tarım ve hayvancılıkla ilgili faaliyetlerini buna göre düzenlerler. Kış çıkarken bahar ayının başlarında görülen sayılı soğuk günlerden biri, Hicri takvimde 5 Nisan’a, Rumi takvimde ufak tefek sapmalarla 18 Nisan’a denk gelen gündür (Oral, 2009, s. 102). 5 Nisan’da “sert ve soğuk yel, fırtına” için Antalya ve Muğla’dan **ebrul** kelimesi derlenmiştir. Bu kelimenin kaynağı Yunanca *apriles* olup Ermenice *april* (Dankoff, 1995, s. 21) biçiminden Türkçeye geçmiştir. Bu kelimenin fonetik değişmelerinden *abrıl, abrul, april, april* “nisan ayı”, *abrıl* “nisan ayı ve nisan ayında açan bir çiçek”, *abrıl* “nisan ayı ve ilkbahardaki fırtına” (Afyon), *abrul* “nisan ayı ve bu aydaki fırtına” (Antalya) anlamında geçmektedir (DS I, 30-31; 290).

Ebehörlüm ~ ebihörlüm (Muğla) terimi “5 Nisan’da esen fırtına” olarak kayda geçmiştir. Terimin *abrul* kelimesiyle *hör* yansıma sesinden kaynağını alan, “bağırın, çağırın gürültücü (kimse)” anlamındaki *hörlem* (DS VII, 2434) kelimesinin fonetik değişmeye uğramış biçimi olduğunu düşünmekteyiz. Böyle bir birleşimin oluşturulması, fırtına estiği sırada çıkan ve insanı ürküten, rahatsız eden seslerle bağlantılıdır.

1.3. Estiği Aya Göre Rüzgârlar

1.3.1. Şubat Ayında Esen Rüzgâr

Vakit yeli (Kayseri) “şubat ayı içinde esip karı eriten ılık yel” olarak tanımlanmaktadır. “Şubat ayında birer hafta arayla havada, suda ve toprakta olduğu sanılan sıcaklık yükselişi” cemre olarak tanımlanmaktadır (TS, 452). Buradaki *vakit* kelimesi cemrenin havaya düşmesi dolayısıyla kışın son demlerinin yaşandığına işarettir.

1.3.2. Mart Ayında Esen Rüzgâr

Yaprakaçan (Rize) “mart başında esen yel” olarak tanımlanmıştır. İlkbaharda havaların ısınmasına paralel olarak bitkilerde de bir uyanma meydana gelir. Bu terim, sıcak/ılık havanın rüzgârlar tarafından taşınması, buna bağlı olarak da rüzgârın ağaçların yapraklarını açmasına etkisi düşünülerek oluşturulmuştur.

1.3.3. Nisan ve Mayıs Aylarında Esen Rüzgârlar

Konya'dan “nisan, mayıs aylarında doğudan esen, arıya, ekine, bostana faydalı yel” anlamıyla **arı yeli** (Konya) terimi derlenmiştir. Bu terimde hayvan adı olarak “arı”nın geçmesi bu mevsimdeki rüzgârdan daha çok arıların fayda görmesiyle ilgilidir.

Abril kelimesinin fonetik değişkeleriyle genel olarak nisan ayı, özel olarak da 5 Nisan'da, **ebehörlüm ~ ebihörlüm** teriminin de yine aynı şekilde “5 Nisan'da esen fırtına” için kullanıldığı bilgisinden yukarıda bahsedilmişti.

1.3.4. Ağustos Ayında Esen Rüzgârlar

Karadeniz'de ağustos ayında esen ilk iki fırtına için **ayeser** (Samsun) terimi kullanılır. Bu fırtınadan büyük, güçlü olanı **büyük ayeser** (Samsun), birinciye göre daha zayıf olanı ise **küçük ayeser** (Samsun) olarak adlandırılır. Büyük ayeser, küçük ayeserden üç ile yedi gün sonra başlayan ve bir haftaya yakın süren, bol yağış getiren bir fırtınadır. Bu fırtınadan sonra havalar serinler. Bu durum, yazın bittiğinin işareti olarak kabul edilir. Büyük ayeser fırtınası, denizde büyük dalgalar meydana getirir, bu fırtına esnasında bazı yaylalara kar yağdığına da şahit olunur (Düzgün, 2014, s. 252). Kullanımlardaki *ay* kelimesi fırtınanın ayın şekline göre esmesiyle ilgili olmalıdır.

1.4. Estiği Mevsime Göre Rüzgârlar

1.4.1. Baharda (İlkbahar ve Sonbaharda) Esen Rüzgârlar

Rüzgâr, hızı arttıkça bitkiler üzerinde mekanik olarak zararlı etkide bulunur. 10 m/sn olunca küçük ağaçların zarar görmesine, 20 m/sn olunca büyük dalların kırılmasına, tarla bitkilerinin tamamen yatmasına, çiçek tane ve meyvelerinin dökülmesine, bitki yapraklarının parçalanmasına, 40 m/sn olunca ağaçların sökülmesine, binaların çatılarının uçmasına sebep olur (Asar, Yalçın, Nadaroğlu ve Erciyas, 2007, s. 26). “Ağaçların filizlendiği mevsimde esen bir tür fırtına” anlamıyla kaydedilen **filizkırın** (Muğla) terimi, rüzgârın bitkilerde sebep olduğu olumsuzlukların halk diline yansımış şeklidir.

Kaçık (Odu, Rize, Sinop), **kaçırık** (Rize) terimleri “ilkbaharda ya da sonbaharda birdenbire esen kuvvetli yel” için kullanılmaktadır. *Kaç-* fiilinden türetilen bu kelimelerin mecaz anlamda “bazı davranışları dengesiz olan (insanlar)” (TS, 1255) için de kullanıldığı düşünülürse bu terimlerle rüzgârdaki ani hareketlerin ve değişimlerin işaretlendiği söylenebilir.

Çıtırık (Çankırı) kelimesi “ilkbaharda esen fırtına” anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimenin ağızlardaki “çam gövdelerinin ikiye bölünmesiyle meydana gelen parçalardan her biri” (DS III, 1195) anlamı da göz önüne alındığında, kelime; ayrılma, bölünme, parçalanma çağrışımları yapan *çıt/çat* yansıma köküne götürülebilir.

Koç katımı (Çorum) “koyunların döllenme mevsiminde, sonbaharda görülen fırtına”dır. Bu kullanım aslında halk arasındaki bir gelenekten kaynağını alır. Ağustos sonu ve eylül ayı başlarında birbirinden ayrılan koçların yöreden yöreye az çok değişmekle birlikte, koyunların döllenme mevsimleri olan ekim ya da kasım ayı içinde koyun sürüsüne bırakılması durumu *koç katımı* olarak nitelendirilir. (<https://aregem.ktb.gov.tr/TR-51116/coban-bayramlari-koc-katimi-saya-dol-dokumu-yunum-koyun-.html> Erişim tarihi: 01.12.2019). Dolayısıyla burada, kırsal kesimdeki bir geleneğin bir tabiat olayına ad olarak verildiği görülmektedir.

Salım (Urfa) kelimesi “sonbaharda esen ve sebzeleri kurutan yel” anlamıyla tespit edilmiştir. Bu kelimenin ağızlardaki “nezle, salgın hastalık”, *salma tutulmak* kelime grubunun “belli bir süre, bir yerde salgın olan hastalığa tutulmak” (DS X, 3525) anlamları, rüzgârın bitkilere, zararlı olan bazı hastalık sporlarını ve böcekleri taşıdıkları bilgisiyle birleştirildiğinde (Asar ve ark., 2007, s. 26) kelimeyi “(hastalık) yollamak, göndermek” anlamındaki *salmak* köküyle ilişkilendirebiliriz.

Yukarıda değerlendirdiğimiz **yaprakaçan** terimine zıt olarak türetilen **yaprakdöken** kelime grubu Rize’den derlenmiş olup “sonbaharda esen yel”i karşılar. Kışa yaklaşırken canlılığını yitirmiş, yaprakları sararmış ağaçların esen yelle birlikte dökülen yapraklarını zihinde çağrıştıran bu kullanım, rüzgârın tabiat, özellikle de ağaçlar üzerindeki etkisinin doğrudan yansımasıdır.

Ağaçkabartan (Konya, Zonguldak) terimi “ılık ilkbahar yeli” olarak kayda geçirilmiştir. Bu terim de türetiliş mantığı açısından **yaprakaçan** terimini çağrıştırmaktadır. Rüzgârın taşıdığı ılık/sıcak havanın tomurcuklanan meyve ağaçlarının çiçeğe durmasına etkisi düşünülerek oluşturulmuştur.

Oyıl, Konya civarından “ilkbaharda esen lodos yeli” anlamıyla tespit edilmiştir. Bu bağlamda “ilkbaharda esen yel” için kullanılan diğer kelimeler yukarıda ele alınan “**abril, arı yeli ve ebehörlüm**”dür.

1.4.2. Yazın Esen Rüzgârlar

Bitkilerin büyüme ve gelişmeleri için ısı önemli bir faktördür. Her bitkinin gelişmesine uygun olan bir sıcaklık vardır. Bu sıcaklığın çok üstünde veya çok altında bitki zarar görür. Sıcaklığın 40°C’yi bulduğu nokta, hemen bütün bitkiler için hayati faaliyetlerin son bulduğu noktadır. Bu nokta aşılmıca bitkilerde patolojik durumlar oluşur. Aşırı sıcaklığın etkisiyle hücre ani olarak su kaybeder, solgunluk ve ölüm meydana gelir (Asar ve ark., 2007, 64). Ekinlerin kök tuttuğu toprak parçası anlamındaki *çanak* kelimesiyle oluşturulan, “sıcak eserek ekinlere dokunan yel” anlamındaki **çanak kurutan** (Denizli, Malatya) terimi sıcak hava taşıyan rüzgârın bu olumsuz etkileriyle ilgilidir.

Alaz ~ aloz (Yozgat) “yazın, birden çıkan ve hızlı esen yel” anlamındadır. Kelime “parlaklık, ışık” anlamındaki *yal* köküyle ilişkili olmalıdır.

Körez “yaz mevsiminde, gece, dağlardan ve derelerden esen” yeli karşılar.

Yunanca “gök gürlemesi ve yıldırımlarla dağlardan inen tanrı Zeus’un lakabı” anlamındaki **katajbātēs/katevātis** (Tietze IV, 2018, s. 201) kelimesinden gelen **gedevet** (Afyon) “yazın, hafif esen” rüzgârı karşılar.

Dün yeli “yazın, batıdan ve geceleyin esen” rüzgârdır.

Küçük ayeser ve **büyük ayeser** ise “ağustos ayında güçlü esen” rüzgârlar olarak kaydedilmiştir.

1.4.3. Kışın Esen Rüzgârlar

Antalya civarında “kışın, kuzeyden, çok hızlı esen yel” için rüzgârın şiddeti ve ani hareketleriyle bağlantılı olarak *deli* sıfatı ve özel bir ad olan *Mehmet* kullanılarak **delimemet** (Antalya) şeklinde bir tamlama oluşturulmuştur. Buradaki özel adın coğrafyadaki halk arasında bir hikâyesinin olması muhtemeldir. **Sarı yel** (Tokat) terimi “kışın, ırmak vadilerinden gelen sert, soğuk yel”, **vakit yeli** ise “şubat ayı içinde esip karı eriten ılık yel” olarak tanımlanmaktadır.

1.2. Estiği Yöne Göre Rüzgârlar¹

1.2.1. Birden Fazla Yönden Esen Rüzgârlar

Akyel güneyden (*lodos*) (Adana, Afyon, Ankara, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Edirne, Kastamonu, Kırklareli, Kocaeli, Ordu, Sakarya, Samsun, Sivas, Yalova), *kuzeyden* (Denizli), *kuzeydoğudan* (Antalya, Giresun), *kuzeybatıdan* (Denizli), *doğudan* (Balıkesir, Burdur), *batıdan* (Ankara, Bilecik, Isparta), bu kelimenin fonetik değişkeleri **ağyel güneyden** (Amasya) ve *güneydoğudan* (Amasya, Ordu, Tokat) ~ **âyel güneybatıdan** (Amasya) esen yel için kullanılır.

Yine renk adı *ak* kelimesiyle oluşturulan **akça yel batıdan** (Denizli, Samsun, Tokat), *kuzeyden* (Denizli), *güneydoğudan* (Kütahya) bu kelimenin fonetik değişkeleri **akca yel** (Denizli) ~ **akce yel** (Burdur) *güneyden*, **akça rüzgâr kuzeybatıdan** (Denizli), *batıdan* (Manisa) ~ **akça örüzger** (Manisa) *batıdan* esen yel için kullanılmaktadır.

Yön bildiren *aşağı* kelimesiyle oluşturulan **aşağı yel güneyden** (Ankara, Balıkesir, Burdur, Denizli, Gümüşhane, Isparta, İzmir, Karaman, Maraş, Nevşehir, Niğde, Sivas, Yozgat) ve *batıdan* (Ankara, Niğde) bu kelimenin fonetik değişkeleri **aşağı yeli** (Adana, Karaman, Maraş, Mersin) ~ **aşağı yil** (Niğde) ~ **aşâ yel** (Konya, Sivas) ~ **aşşağı yel** (Sivas) *güneyden*, **aşşa yel** ~ **aşşâ yel doğudan** (Denizli) ve *güneydoğudan* (Burdur) esen rüzgârları karşılar.

1 Bu kısımda, terimle ilgili açıklamalarda sadece yön adı geçiyorsa italikle verilmiştir, yön ifadesi dışında esen rüzgârın başkaca bir özelliği (sıcak, soğuk, yazın, kışın vb.) verilmişse açıklamalar tırnak içinde gösterilmiştir.

Dağ yeli *kuzeyden (poyraz)* (Ağrı, Malatya), *güneyden (lodos)* (Bursa, Çorum, Kastamonu, Samsun), *batıdan* (Kars) esen yel olarak tanımlanmıştır. Coğrafya literatüründe ise bu rüzgâr “yamaçlarda ve yüksekçe platolarda soğuyan havanın yamaçlardan alçalıp vadiye dolarak dağdan ovaya doğru esmesi” olarak tanımlanır (Erol, 2014, s. 196). Kullanıma, rüzgârın estiği yer şeklinin yansdığı görülmektedir.

Kuzeybatıdan (Ankara, Denizli), *güneybatıdan* (Ankara) soğuk, *doğudan* (Manisa), *batıdan* (Anakara, Kırşehir, Nevşehir) sert, *doğudan* (Manisa) ise başkaca bir özellik belirtilmeden “esen yel” olarak kaydedilen **danakıran** terimi ise teşbihin ön plana çıktığı bir kullanımdır. Bu adlandırma, rüzgârın gücüyle büyükbaş hayvanların gücü arasında kurulan ilginin bir sonucudur. Rüzgâr, hayvanlarda soğuk stresini artırarak etkili vücut sıcaklığını düşürür. Metabolizma yavaşlarsa soğuktan etkilenen ineklerde hipotermi (düşük vücut sıcaklığı) ortaya çıkar ve ölüm ile sonuçlanır. (<https://hayvanrefahi.com/2019/01/19/soguk-havada-sigirlar-usurmu/> Erişim tarihi: 05.12.2019).

Deli yel *güneyden (kible yeli)* (Burdur) ve *kuzeybatıdan (karayel)* (Denizli) esen yel olarak kayda geçirilmiştir. Adlandırmadaki *deli* sıfatı, rüzgârdaki hareketlenmelerle, dalgalanmalarla ilgili olmalıdır.

Kızıl yel *güneyden* (Samsun) ve *doğudan* (Tokat) esen rüzgârı karşılar. Buradaki *kızıl* sıfatı rüzgârın ısısı, sıcaklığıyla ilgili bir kullanım olabileceği gibi rüzgârın gücüyle/şiddetiyle de ilgili olabilir.

Batıdan (Bilecik, Çankırı, Sivas), *güneyden (lodos)* (Amasya, Sivas), *güneyden (samyeli)* (Amasya, Çorum, Eskişehir, Sivas, Tokat) esen **ters yel** ve *güneybatıdan (samyeli)* esen **ters örözger** (Manisa) tamlamalarındaki *ters* sözcüğü, rüzgârın farklı yönlerden esmesi ve kırsal kesimde ekin savurma işlerini güçleştirmesiyle izah edilebilir.

Gök yel *güneyden* (Mersin), *kuzeydoğudan* (Maraş, Sivas), *kuzeybatıdan* ya da *batıdan* (Adana, Sivas) esen rüzgâr için kullanılır. Aynı coğrafyada kelimenin *gök yel* ve *gök yeli* şeklinde geçmesi asıl biçimin *gök yeli* olduğunu ve buradaki *gök* kelimesinin renk adından öte gökyüzü anlamında kullanıldığını düşündürmektedir.

Ermenice *parhırts* (Dankoff, 1995, s. 125) kelimesinden gelen **barhal** *kuzeyden* (Erzurum), **barhar** ~ **barhar** (Gümüşhane) deşışkeleri *kuzeyden*, *batıdan* veya *kuzeybatıdan* esen şiddetli rüzgâr olarak kaydedilmiştir. **Perik** kelimesi ise *doğudan* (Manisa) ve *kuzeybatıdan* (Malatya) esen yeli karşılar.

Sazak kelimesi “kuvvetli ve soğuk yel, poyraz” (Adana, Amasya, Ankara, Artvin, Bursa, Çankırı, Çorum, Elazığ, Erzurum, Hatay, Kars, Kayseri, Malatya, Maraş, Nevşehir, Niğde, Sivas, Tokat, Tunceli, Yozgat), “hafif ve serin esen yel, lodos” (Adana, Erzurum, Gaziantep) karşılığı kullanılan bir terimdir. Bu kelimenin fonetik deşışkeleri **sazağan** (Sivas) ~ **sazağı** (Niğde) “kuvvetli ve soğuk yel, poyraz”, **sazah** (Artvin, Kars, Kayseri, Malatya) ve aynı

kökle bağlantılı olduğunu düşündüğümüz **sazan** ise “hafif ve serin esen yel, lodos” (Adana, Erzurum, Gaziantep) için kullanılır.

Sürtük kelimesi daha önce belirtildiği gibi “sabahları çeşitli yönlerden esen yel” karşılığı kullanılmaktadır.

2.2. Yönler Arası Rüzgâr

Bu hususta tek bir terim (çakmak yeli) tespit edilmiştir. **Çakmak yeli** (Afyon) *doğu* ile *kuzeydoğu* (*poysz*) arasında esen yeli karşılar. Bu tamlamadaki *çakmak* kelimesi ağızlarda “şimşek” anlamıyla da kullanılmaktadır. Adlandırma, rüzgârın estiği esnada gökyüzünde beliren parıltıyla ilgilidir.

2.3. Her Yönden Esen Rüzgâr

Bu bağlamda tek bir kullanım tespit edilmiştir. **Gök yeli** (Balıkesir, Sivas) “her yönden esen rüzgâr” için kullanılan bir terimdir.

2.4. Güneyden Esen Rüzgârlar

Annaç (Denizli) kelimesi *güneyden* esen yeli karşılar. Bu kelime, **alnaç** kelimesinin bir şeklidir. Kelime, ön taraf, karşı anlamındaki *al* köküyle ilişkilidir. Yine *güneyden* esen ve yön bildiren aşağı kelimesiyle kurulan **aşağı havası** (Zonguldak) yapısında da rüzgârın estiği yön işaretlenmiştir.

Vade yeli (Gümüşhane) “sıcak esen güney yeli” için kullanılır. Kullanımdaki *vade* kelimesi, vadi kelimesinin fonetik bir şeklidir. Literatürde bu rüzgârlar, genellikle gündüzleri, öğleden sonraları, vadi yukarı ovoidan dağa ve vadi tabanlarından yamaç yukarı esen rüzgârlar olarak tanımlanmaktadır (Erol, 2014, s. 196) Adlandırmaya rüzgârın estiği yer şeklinin yansıdığı görülmektedir.

Anadolu’da güney ve güneydoğudan esen, sıcak ve kuru olup bağları ve bahçeleri kavurup kurutan rüzgârlara da *sam yeli* denir. Bu kelime, Mezopotamya’da kullanılan *Samum* veya *Samim* kelimelerinin değişmiş şeklidir (Erol, 2014, s. 182). *Güneydoğudan* esen bu rüzgâr için ağızlarda *sıcak* ve *ıssı* kelimesiyle **ıssı yel** (Gaziantep) ~ **isi yel** ~ **ıssi yel** (Balıkesir, Bilecik) ~ **sıcak yel** (Samsun) terimleri oluşturulmuştur. Bu kullanımlar sam yelinin sıcak hava taşınmasıyla ilintilidir.

Keşleme (Giresun) “bir tür yel” olarak kaydedilmiştir. Bu kelime, yazı dilinde kullanılan **keşleme** kelimesinden hece düşmesi yoluyla oluşmuştur. Keşleme ise sıcak ve güneydoğudan esen sam yelinin diğer adıdır. Marmara Bölgesi’nin en yüksek dağının mitolojide, Olimpos Dağı olarak bilindiği, dağın isminin sonraları Keşiş Dağı, günümüzde de Uludağ olduğu (Doğaner, 1999, s. 137) dikkate alınırsa kullanım “Uludağ tarafından gelen yel” anlamında düşünülmelidir.

Semrik (Kütahya) *güneydoğudan* esen yeli karşılar. Kelimenin “büyüme, beslenme, gelişme” anlamındaki *semir-* fiiliyle bağlantısı düşünülmelidir zira bu yönden esen rüzgârların kavurucu olmadıkları zaman meyveleri ve ekini olgunlaştıran etkileri de söz konusudur (Yalçın, Demircan, Ulupınar ve Bulut, 2005, s. 192).

Güneybatıdan esen yel için kullanılan **bozyel** (Afyon, Denizli, Edirne, Eskişehir, Isparta, İzmir, Konya, Niğde) ifadesinde “açık toprak rengi, kül rengi” anlamlarına gelen *boz* sıfatının kullanımı, kış döneminde esen rüzgârın karları eritici, toprağı gün yüzüne çıkarıcı etkisiyle ilgilidir.

Lodos için kullanılan **kaba yel** (Afyon, Bursa, Çorum, Konya, Maraş, Niğde, Sivas) ve türevleri olan ~ **gaba yel** (Burdur, Gümüşhane, Isparta) ~ **kaba yil** (Kırşehir, Niğde) ~ **koba yel** (Burdur) ile **kaba rüzgâr** (Erzurum) adlandırmalarında kaba sıfatının kullanımını, bu rüzgârın sağlık üzerindeki olumsuz etkisiyle ilişkilendirmekteyiz zira lodosun gelişi hassas bünyeli kimseler tarafından saatler öncesinden hissedilir. Bu kimselerde hemen romatizma ağrıları başlar. Bunlar lodosun habercileridir. Rüzgârın tam hâkim olduğu zamanlarda, iç sıkıntısı, baş ağrısı, sinirlilik, romatizma ağrılarında azma çok kimsede görülen fizyolojik ve patolojik görüntülerdir (Korkut, 1998, s. 21).

Çörez (Manisa) *güneybatıdan* esen rüzgâr, lodos için kullanılan bir terimdir. Kelime, rüzgârın insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkisini düşündüğümüzde hastalık, dert anlamındaki *çor* ~ *çör* köküyle bağlantılı ele alınmalıdır.

Lodos sırasında oluşan kar erimeleri ve sonrasında görülen soğuk cepheye bağlı sağanak yağışlar, toprağın suya doymasına yol açarak heyelana ve kent içinde de sellere neden olabilmektedir. (Kadioğlu, 2012, s. 87). Ayrıca sıcak bir rüzgâr olan lodos, dış ortam sıcaklığını arttırdığı için sadece sobayı boğmaz, aynı zamanda bacanın çekiş gücünü de büyük ölçüde azaltır ve soba zehirlenmelerine sebebiyet verir (Kadioğlu, 2012, s. 96). Türkçede mecazen “dönek, güvenilmez” anlamında kullanılan *kancık* sıfatının **kancık yel** (Yozgat), “bir eylemde aşırı gitmek, yoldan çıkmak, sapmak” gibi anlamlardaki *az-* fiilinden türetilen *azman* kelimesinin **azman yeli** (Manisa) şeklinde lodos için kullanılmasını lodosun sebep olduğu bu olumsuzluklarla açıklamak mümkündür.

Karaçam (Ankara) “güneybatıdan esen soğuk rüzgâr” için kullanılan bir terimdir. Karaçam, kışın yapraklarını dökmeyen, reçine ve kereste elde edilen çağ ağacının yüksek yaylalarda yetişen bir türüdür (TS: 1315). Bu adlandırmanın bölgenin güneybatısındaki yer şekli ve bitki örtüsüyle doğrudan ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

Mozubuyduran (Afyon) terimi de “güneybatıdan esen soğuk yel”i karşılar. Kelime grubunun yapısındaki *mozu*, “domuz” anlamına gelirken *buydur-* fiili “üşütmek, dondurmak” anlamındadır. Böyle bir kelime grubunun oluşturulması, rüzgârın soğuğa karşı nispeten dayanıklı olan domuzu dahi rahatsız edecek şekilde esmesiyle ilgilidir.

Haraf (Rize) kelimesi “ılık rüzgâr, lodos” olarak açıklanmıştır. Kelime, Ermenice “güney” anlamındaki **haraw** kelimesinden gelmektedir (Dankoff, 1995: 418).

Deve yeli (Aydın) *güneyden* esen rüzgâr olarak tanımlanmıştır. Adlandırmayı, devenin toplumsal hafızadaki gücü ve inadıyla, lodosun bir sahil şehri olan Aydın'da, daha çok kış mevsiminde, denizden eserek oluşturduğu büyük dalgalar ve buna bağlı gerçekleşen can ve mal kayıplarıyla ilişkilendirilmesinin bir sonucu olarak görmek mümkündür.

Lodos, deniz üzerine çıkar veya denizlerden doğarsa Akdeniz kuzeyindeki Güney Anadolu, Ege bölgeleri, Kıbrıs ile Ege Adaları'na doğru sıcak fakat nemli rüzgârlar hâlinde eser. Lodosun özellikle Anadolu'nun batı ve güney kısımlarındaki ıltıcı ve yağmur getirici etkisi dikkat çekicidir (Erol, 2014, s. 183). Lodosun bu etkisi *yağmak* fiil köküyle oluşturulan **yağdıran** (Afyon, Antalya, Mersin) ~ **yağdıran** ve **yağdırah** (Malatya) kelimelerine yansımıştır.

Kaymaz (Ankara) kelimesi *güneydoğudan* esen yel olarak verilmiştir. **Öğle yeli** terimi ise “güney yeli” anlamıyla tespit edilmiştir. Bu kullanımlar dışında yapısı ve kökeni konusunda fikir yürütemediğimiz, *samyeli* için **ovar** (Gaziantep), *lodos* için **oyıl**, **polağan**, **tucak** (Muğla) kullanımları da vardır.

Akyel *güneyden* (*lodos*) ~ **ağyel** *güneyden* ve *güneydoğudan* ~ **âyel** *güneybatıdan*, **akça yel** *güneydoğudan*, fonetik değişkeleri **akca yel** ~ **akce yel** *güneyden*, **aşağı yel** ~ **aşağı yeli** ~ **aşağı yil** ~ **aşâ yel** ~ **aşşağı yel** *güneyden*, **aşşa yel** ~ **aşşâ yel** *güneydoğudan*, **dağ yeli** *güneyden* (*lodos*), **danakıran** *güneybatıdan*, **deli yel** *güneyden* (*kible yeli*), **gök yel** *güneyden*, **kızıl yel** *güneyden*, **öğle yeli** *güneyden*, **ters yel** *güneyden* (*lodos*, *samyeli*), **ters örözger** *güneybatıdan* (*samyeli*), **sazak**, **sazan** *güneyden* estiği gibi farklı yönlerden de esmektedir.

2.5. Kuzeyden Esen Rüzgârlar

Yağar yeli (Ankara) “kuzeyden esen, yağmur getiren yel” karşılığı kullanılan bir terimdir. Adlandırmaya doğrudan rüzgârın yağış getirici özelliğinin yansıdığı görülmektedir.

Mini mini (Burdur) tekrar grubu ise “kuzeyden hafif esen yel” anlamıyla verilmiştir. Bu yörede “yavaş yavaş konuşmak” anlamında kullanılan *min min etmek* birleşik eylemi, terimin *min min* yansıma köküyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Çullu poyraz (Malatya, Muğla) “kuzeyden sert esen rüzgâr” olarak kayda geçirilmiştir. Literatürde poyraz, kuzeydoğudan çoğunlukla fırtına şeklinde esen, dondurucu soğuklar yapan bir rüzgâr (Oğuz, 2014, s. 185) olarak tanımlanmaktadır. Rüzgârın genel karakteri, kullanımın derlendiği yörelerden biri olan Malatya'da *çullu* kelimesiyle oluşturulan ve “elbisesini çabuk eskiten, yırtık pırtık gezen kimse” anlamına gelen *çullu kuduz* şekliyle birleştirildiğinde *çullu* sıfatının “dağıtan, savuran” gibi bir anlam taşıdığını, dolayısıyla rüzgârın gücünü temsil ettiğini söylemek mümkündür.

Azak (Konya) terimi *kuzeydoğudan* esen yel olarak tanımlanmıştır. Kelime, “yoldan çıkmak, sapmak; kabarmak taşmak vb.” anlamlara gelen *azmak* fiiliyle ilişkilidir ki bu kullanım da rüzgârın hızını, şiddetini düşündürmektedir.

Baltalar (İzmir) *kuzeydoğudan* esen rüzgâr olarak açıklanmıştır. Kelimenin kökü olan *balta* ismi ve *baltala-* fiili bize kesme, bölme, kırma çağrışımı yaparak rüzgârın çevreye verdiği zararı dolayısıyla yine gücünü, şiddetini çağrıştırmaktadır.

“Kuzeyden, kuzeydoğudan çok soğuk esen yel”i karşılayan **domuz çökelten** (Eskişehir) ~ **domuz çökerden** (Eskişehir), **domuz çömelden** (Ankara) ~ **domuz çömelten** (Denizli, Isparta, Maraş) ~ **doñuz çömelden** (Afyon, Isparta) ile *kuzeybatıdan* esen **donuzkıran** (Konya) kullanımlarında bir hayvan adı olarak domuzun tercih edilmesi, bu hayvanın kışın iklim ve tabiat şartlarına dayanıklılığıyla *kırmak* ve *çömmek* fiilleri de rüzgârın bu hayvanları dahi dize getirecek güçte olmasıyla ilgilidir. *Kuzeybatıdan* esen yel için oluşturulan **oğlakkıran** (Kayseri, Yozgat) adlandırmasında ise domuzun tam tersi soğuktan, yağmurdan ve rüzgârdan kolay etkilenen bir hayvanın, oğlağın tercih edildiğini görüyoruz. Bu kullanım da meraya otlatmak için çıkarılan, nispeten narın bu hayvanların rüzgâra bağlı olarak yaşadığı hastalıkları hatta ölümleri akla getirmektedir.

Çalhar (Erzincan) *kuzeydoğudan* esen rüzgâr, poyraz için kullanılan bir terimdir. Kelimenin kökü olan, bir şeyi sarsmak, sallamak anlamındaki *çalk-* yansıma fiili ve Kayseri yöresinde *kuzeyden* esen rüzgâr için kullanılan **çark yel** kelime grubundaki *çark* kelimesi, bize rüzgârdaki akışı, devinimi akla getirmektedir.

Dağların sarp yamaçlarındaki düzlükler için kullanılan *korum* ve çevrelerine göre çukurda kalmış, geniş veya dar düzlük alanlar için kullanılan *ova* (TS, 1826) kelimesiyle oluşturulan, *kuzeydoğu* (Konya) ve *kuzeybatıdan* (Sivas) esen rüzgârı karşılayan **korum yeli** ile *kuzeyden* esen rüzgârı karşılayan **ova yeli** (Ankara), “üst kısım, tepe” anlamındaki töbü < töpü kelimesinden türetilen, bugün Karacay-Malkar Türkçesinde de kullanılan **tobengi** (Tokat) (Tavkul, 2000, s. 405) ve *tepe* isminden yön gösterme ekiyle oluşturulan **depere** (Isparta, Yozgat) terimlerinde rüzgârların esiş yönünün, estiği yeryüzü şekillerinin işaretlendiğini söylemek mümkündür.

Aykırı yel, Isparta’da *kuzeybatıdan* esen yel anlamıyla kullanılmaktadır. Bu coğrafyada **aykırı** kelimesi “yan, yamaç” anlamında kullanılmaktadır dolayısıyla aykırı yel terimiyle yamaç rüzgârı kastedilmektedir. Coğrafya literatüründe ise yamaç rüzgârları şöyle tanımlanmaktadır: “Gündüzleri yamaçlar fazla ısınır ve bu ısınmanın etkisiyle özellikle öğleden sonraları yamaç yukarı hafif bir rüzgâr doğar. Geceleri ise çevreye oranla daha fazla serinleyen aynı yamaçlarda havada serinleyerek aşağı doğru çöker böylece yamaç aşağı bir rüzgâr doğar. Bu rüzgârlara *yamaç rüzgârları* denilmektedir” (Erol, 2014, s. 195). “Sirt, bayır” anlamındaki *yaka* kelimesiyle oluşturulan **yaka yeli** (Manisa) terimini de bu bağlamda düşünmek gerekir.

Pırnar kurutan terimi Kocaeli civarında “kuzeybatıdan esen soğuk yel, karayel” karşılığı kullanılmaktadır. Kuruluştaki *pırnar* (<Yun. prináron), Türkiye’de park ve bahçelerde en çok

tercih edilen, soğuğa, donlara dayanıklı, denize yakın yerlerde rüzgâr siperi oluşturmak için kullanılan bir meşe türüdür (Kadem, 2015, s. 32). Kullanım, rüzgârın soğuğa dayanıklı bu bitkiye dahi zarar verebilecek gücüyle ilgili olmalıdır.

Kuzeybatıdan esen yel için yön adının doğrudan yansıdığı **batı yeli** (Afyon, Antalya) dışında renk adı *kara* ile **gara yel** (Samsun), **karaman**, **karañı cël** (Konya), “sarmak, çevrelemek” anlamındaki *sar-* fiiliyle **sarımacak** (Çorum) şeklinde yapılar da oluşturulmuştur.

Antalya civarında “kışın, kuzeyden çok hızlı esen yel” için **delimemet**, kuzeyden esen ve yağmur getiren yel” için **yağar yeli** (Ankara) terimi kullanılmaktadır.

Kürdek daha önce belirtildiği üzere “kuzeyden, sabah saatlerinde, yavaş yavaş esen rüzgâr”dır. Bu kullanımlar dışında kökeni konusunda fikir sahibi olmadığımız bir diğer rüzgâr, *kuzeyden* esen **banakırandır** (Isparta).

Gedevet (Afyon, Karaman) *kuzeybatıdan* esen, **kedavet** (Adana) *kuzeyden* -soğuk esen- (poyraz) yel olarak açıklanmıştır. Yine aynı kökle bağlantılı olabileceğini düşündüğümüz **gedevel** (Antalya, Kayseri) *kuzeyden* esen rüzgârı karşılar.

Akça rüzgâr *kuzeybatıdan*, **akça yel** *kuzeyden*, **ak yel** *kuzeyden* -soğuk ve dondurucu- *kuzeydoğudan*, *kuzeybatıdan*, **barhal** ~ **barhar** ~ **barhar** biçimleri *kuzeyden* ve *kuzeybatıdan* -şiddetli-, **dağ yeli** *kuzeyden* (poyraz), **danakıran** ~ **tanakıran** *kuzeybatıdan* -soğuk esen-, **deli yel** *kuzeybatıdan*, **gök yel** *kuzeydoğudan* ve *kuzeybatıdan*, **perik** *kuzeybatıdan*, **sazak** ~ **sazağan** ~ **sazağı** *kuzeyden* (poyraz) estiği gibi farklı yönlerden de esen rüzgârlardır.

2.6. Doğudan Esen Rüzgârlar

Doğudan esen rüzgâr için “güneş” anlamındaki *gün* kelimesi ve doğrudan yön bildiren *doğu* kelimesiyle **gündoğusu** (Balıkesir, Çorum, Giresun, Rize), **gündoğrusu** (Denizli, Isparta, Kastamonu, Muğla, Niğde, Trabzon), **gündoğdu** (Niğde), rüzgâr anlamındaki *yel* kelimesinin eklenmesiyle **gündoğu yeli** (Afyon, Ağrı) ve *gün* kelimesi kullanılmadan **doğru yel** (Çorum) kullanımları oluşturulmuştur.

Kayseri'nin doğu tarafında bulunan, Bünyan ilçesine bağlı Gömeç köyünden esen rüzgâra ise estiği yöndeki köyün adı verilerek **gömeç** (Antalya, Kayseri, Nevşehir, Niğde) ve *yel* kelimesi ilave edilerek **gömeç yeli** (Kayseri) şeklinde yapılar oluşturulmuştur.

Ayrankesen terimi “güneş doğmasına yakın, doğudan esen, sert yel”, **kurtçömelten** (Kayseri, Sivas) “doğudan soğuk esen yel” olarak kaydedilmiştir. Terimlerde bir içecek adı ayranın ve soğuğa karşı dayanıklı olduğu bilinen kurdun kullanımı, esen soğuk rüzgârın sertliği, keskinliğiyle ilgilidir.

Cem yeli (Mersin) “doğu yeli” olarak tanımlanmıştır. Çam kelimesinin fonetik değişmeye uğramış şekli olan çam “dört mevsim yeşil kalabilen, iğne yapraklı orman ağacı” olarak

tanımlanmaktadır (TS, 489). Adlandırmanın bölgedeki bitki örtüsüyle doğrudan ilgili olduğunu düşünmekteyiz.

“Doğudan esen ılık yel” için renk adı *sarıyla* oluşturulan **sarı yel** kelime grubundaki sarı, renk adı olarak, rüzgârın ılık esişi de dikkate alındığında zihnimizde sıcaklığı, sonbaharda ölen tabiatı ve rüzgârla dökülen sarı yaprakları çağrıştırmaktadır.

Arı yel “nisan, mayıs aylarında doğudan esen, arıya, ekine, bostana faydalı yel” anlamıyla tespit edilmiştir.

Doğudan esen rüzgâr için kullanılan, yapısı ve kökeni konusunda herhangi bir izah getiremediğimiz **geis** (Antalya) ve **nacak** (Yozgat) kelimeleri de vardır.

Akyel, **aşşa yel** ~ **aşşâ yel**, **danakıran**, **gedevet**, **gedevül**, **kızıl yel**, **perik** adıyla anılan rüzgârlar doğudan esmelerinin dışında farklı yönlerden de esmektedir.

2.7. Batıdan Esen Rüzgârlar

Batıdan esen rüzgâr için doğrudan yön bildiren *batı* kelimesiyle **gün batı** (Ağrı, Bilecik, Çorum, Denizli, Isparta, Niğde, Rize) şeklinde bir kelime grubu oluşturulmuştur.

Delbur (Konya) terimi Konya civarından, batıdan esen rüzgâr anlamıyla kaydedilmiştir. Bu yapı, **deli boran** kelime grubunun bozulmuş şekli olmalıdır.

Gücü ve dayanıklılığı çağrıştıran *demir* kelimesi ve *sap-* fiiliyle oluşturulan **demirsaptıran** (Diyarbakır) ve ağızlarda “güçlü, kalın, sağlam” gibi anlamlara gelen *tok* isminde türetilen **tohlucu** (Sivas) terimi, rüzgârın şiddetine ve yıkıcı gücüne bir göndermedir.

Karga yeli (Zonguldak) adlandırmasında *karga* kelimesinin kullanımını, bu kuş türünün diğer kuşlara göre nispeten soğuğa daha dayanıklı olması dolayısıyla soğuğun derecesine yormaktayız.

San yeli kelimesi “batıdan esen, ekinleri zamansız sarartan yel” için kullanılmaktadır. Kelime, yazı dilindeki *sam yelinin* bozulmuş biçimidir.

Tün yeli ~ **dün yeli** olarak adlandırılan rüzgâr için batıdan esmesi dışında, gece ve yazın estiğiyle ilgili bilgiler de kayda geçirilmiştir. **Gedavet** (Karaman) ~ **gedevet**, batı dışında farklı yönlerden, mevsim olarak da yazın esen rüzgârlar olarak da tanımlanmıştır.

Ak yel ~ **âyel**, **akça örüzger** ~ **akça rüzgâr**, **akça yel**, **aşağı yel**, **barhar** ~ **barhar**, **dağ yeli**, **danakıran**, **gök yel**, **ters yel** olarak bilinen rüzgârlar batı dışında başka yönlerden de esmektedir.

2.8. Karadan Denize Doğru Esen Rüzgârlar

İmbat (< İt. imbatto) “deniz yeli, deniz meltemi” olarak da bilinir. Bu rüzgâr, yazın, gündüzleri, denizden karaya, geceleri ise karadan denize doğru eser (TS, 1182). Ağızlardan,

“karadan denize doğru esen yel” için yazı dilindeki imbat kelimesinden bozma **inbat** (Samsun) kelimesi derlenmiştir.

Kıran (Muğla) terimi “karadan, dağlardan, denize doğru esen yel” olarak tespit edilmiştir. Adlandırmanın “dağ, sırt, tepe” anlamlarındaki *kır* köküyle ilgili olduğu kanaatindeyiz.

Tışarı rüzgârı daha önce değinildiği gibi “karadan denize doğru, gece ve serin esen yel” anlamıyla tespit edilmiştir.

2.9. Denizden Karaya Doğru Esen Rüzgârlar

Acara yeli (Artvin, Kars) “denizden esen yel” anlamına gelir. Acara, Gürcistan’ın güney kesiminde yer alan özerk bir cumhuriyet olup Artvin ve Ardahan illeri sınırında yer alır. Adlandırmanın bu yer adıyla ilişkili olduğu kanaatindeyiz.

Günendi (İzmir) kelimesinin ise *gün* ismiyle, *in-* fiil kökünden gelen *indi* kelimesinin bir birleşimi olduğu kanaatindeyiz. Ağızlarda “gurup vakti” anlamıyla kullanılan bu yapının denizden esen rüzgâra ad olması, derleyiciler tarafından kayda geçirilmemiş olsa da rüzgârın güneşin batış saatinde esmesiyle ilgili olmalıdır.

Sağnak (Bursa) terimi “sert deniz yeli” anlamıyla derlenmiştir. Kaynağı, Moğolca *sağana* kelimesidir (Gülensoy II, 2007, s. 711) Terim, yazı dilinde daha çok yağış kelimesinin bir sıfatı olarak *sağanak yağış* biçiminde kullanılmaktadır. Kelime, *Lehce-i Osmani*’de “def”aten külliyetli düşen geçici yağmur, zarar-ı şedîd” olarak geçmektedir (LO, 326). Denizden esen yel için kullanımı ise derleyiciler tarafından kayda geçirilmemiş olsa da rüzgâra eşlik eden yağışla ilgili olmalıdır.

“İmbat rüzgârı” için ise **aşağı hava** (Balıkesir) terimi kullanılmaktadır. “Denizden esen yel” karşılığı kullanılan bir diğer kelime **sifos** (Giresun) ise Yunanca “**siphnos**”tan gelmektedir.

3. Hızına Göre Rüzgârlar

Rüzgârlarla ilgili kullanımlara, rüzgârın estiği mevsim, ay, gün, rüzgârın nereden estiği (karadan denize; denizden karaya), yönü (kuzey, güney vb.), bitkilere faydası/zararı, doğada yarattığı değişimler gibi birtakım özellikler yanında rüzgârın hızının/şiddetinin de yansıdığı görülür. Hızına göre rüzgârlar *hafif/yavaş* ve *sert/şiddetli* esen rüzgârlar olarak ele alınmıştır.

3.1. Hafif/Yavaş Esen Rüzgârlar

Rüzgârla ilgili adlandırmalara, rüzgârın özellikle sıcak yaz günlerinde, insanları rahatlatacak, hoş gidecek tarzda hafif hafif esişi yansımıştır. Tespit edilen kullanımlar, rüzgârın kendisini değil daha çok esiş şeklini karşılamaktadır. Ayrıca hoş gider tarzda, hafif esen rüzgârların büyük bir kısmı, yansımaya köklerden türetilmiş olup ikileme şeklindedir.

Efil efil (Afyon, Amasya, Ankara, Burdur, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gümüşhane, Hatay, Isparta, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kütahya, Manisa, Mersin, Muğla, Niğde, Samsun, Sivas, Tokat) ~ **efir efir** (Adana, Burdur, Bursa, Denizli, İzmir, Niğde, Muğla) ve bu ikilemenin fiil şekli olan **efür efür es-** (Gümüşhane) “hafif hafif esmek” anlamındadır ve aynı yansıma kökten türemiştir. Yine *efil efil* ikilemesinin fonetik bir değişkesi olan **afıl afıl ~ afıl uful ~ aful uful** (Gümüşhane) yapıları ise “hafif hafif ve serin serin (esmek)” anlamıyla kaydedilmiştir. Bunlar içerisinde *efil efil es-* birleşik fiili, yazı dilinde “hafif hafif ve serin serin esmek” anlamıyla kullanılmaktadır.

Yazı dilinde de kullanılan **ılgıt ılgıt** (Afyon, Adana, Amasya, Ankara, Balıkesir, Burdur, Çankırı, Çorum, Denizli, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Isparta, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Malatya, Mersin, Muğla, Niğde, Ordu, Sivas, Tokat, Urfa, Yozgat) ikilemesi ve fonetik değişkeleri **ılgıd ılgıd** (Maraş) ~ **ılgıt ılgıt** (Amasya, Çorum, Gümüşhane, Gaziantep) ~ **ılkıt ılkıt** (Adana, Ankara, Karaman, Kayseri, Tokat) ile **ılgım ılgım** (Balıkesir, Çanakkale, Isparta, Maraş, Sivas, Tokat) ~ **ılgım ılgım** (Hatay) ikilemeleri aynı kökten gelmekte olup “yavaş yavaş, hafif hafif (esmek)” anlamıyla kullanılmaktadır. Yine aynı kökle bağlantılı olan **ılgın** (Maraş, Sivas), **ılgıt** (Malatya) ~ **ılgıd** (Maraş) kelimeleri de “yavaş yavaş, hafif hafif esen yel”i karşılar.

Aynı yansıma kökten gelen ikilemelerden **köfül köfül** (Kırşehir) “hafif hafif ve serin (esmek)” ~ **küfül küfül** (Bolu, Çorum, Isparta, Kırşehir, Sivas, Yozgat) ise “güçsüz ve ılık (esmek)” anlamıyla kaydedilmiştir. **Güfür güfür** (Hatay, Sivas) için “Rüzgârın esişini anlatır” şeklinde bir kayıt düşülmüştür. Kayda geçmemiş olsa da aynı yansıma kökten türeyen tüm bu ifadeleri “hafif ve serin (esmek)” anlamında düşünmekteyiz.

Firil firil (Aydın, Bolu), “hafif hafif, serin serin esen yel” olarak tanımlanmıştır ancak bu kullanımın da rüzgârın kendisini değil esiş şeklini işaretlediği anlaşılmaktadır. Yine yansıma köklerden türeyen **förül förül** (Burdur) için “Rüzgârın esişini anlatır” şeklinde bir açıklama getirilmiştir. Bu kullanımın da hafif ve serin esme özelliğini barındırdığı kanaatindeyiz.

Efil efil esmek anlamıyla yazı dilinde de kullanılan **efilemek** (Mersin) ~ **efelemek** (Mersin) ile **efirdemek** (Gümüşhane) kelimeleri *ef* yansıma köküyle ilişkili olup “hafif hafif esmek” anlamıyla tespit edilmiştir.

Firilti (Afyon, Burdur, Denizli, İzmir, Muğla) ve **fisilti** (Denizli) kelimeleri de yansıma kökenli olup “hafif hafif esen yel” anlamıyla kayda geçmiştir.

Yansıma kökenli **kirildek** (Denizli) ve *yel* isminden kaynağını alan **yelpimek** (Kütahya, Niğde) kelimeleri yine rüzgârın esiş biçimini, yavaş yavaş esişini ifade eden kelimelerdir.

Gedevet “yazın, hafif esen yel”, **kürdek** “sabah saatlerinde kuzeyden, yavaş yavaş esen yel”, **fenese** (Osmaniye) “yavaş ve serin esen yel”, **sır** (Bitlis, Van) “hafif esen, dondurucu yel” anlamıyla tespit edilmiştir.

Mini mini (Burdur) “kuzeyden, hafif esen yel”, **sazak** ve **sazan**, “hafif ve serin esen yel, lodos” (Adana, Erzurum, Gaziantep), **siluk** (Trabzon) “hafif esen seher yeli” anlamlarıyla verilen ve daha önce de zikredilen kelimelerdir.

3.2. Sert/Şiddetli Esen Rüzgârlar

Bu başlıkta ele aldığımız rüzgârlar için DS’de ya *kasırğa*, *fırtına*, *bora*, *hortum*, *tipi* açıklamalar yapılmış ya da *şiddetli*, *güçlü*, *kuvvetli* gibi sıfatlar kullanılmıştır. Rüzgârın hızı normalde *anemometre* denen gereçlerle ölçülür ve rüzgâr, hızına göre fırtına, bora, kasırğa gibi adlar alır (Erol, 2014, s. 126) Burada pek tabii ki halkın böyle bir gereçle ölçerek belirlediği bir hızdan/şiddetten değil rüzgârın halkta hissettirdiği, halkın gözlemlerine dayanan bir hızdan/şiddetten bahsedilmektedir. Ayrıca, terimlerle ilgili yapılan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla coğrafya literatüründe hızına göre her biri başkaca özellikler taşıyan fırtına, bora, kasırğa, tipi gibi rüzgârlar için halkın zaman zaman ayırım yaptığı, bazen de bu terimleri birbirlerinin yerine kullandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle biz de bu rüzgârları aynı başlık altında değerlendirmeyi uygun gördük.

Fırtına İtalyanca *fortunale* kelimesinden gelmekte olup “rüzgâr çizelgesinde hızı 34-40 deniz mili olan ve kuvveti 8 ile gösterilen, yağmur ve kasırğa getiren çok güçlü rüzgâr” olarak tanımlanmaktadır. Fırtınanın esiş hızı saniyede 21 metredir (TS, 870) (İzbrak, 1986, s. 127). Bu kelime ağızlarda *fırtana* (Niğde, Ordu) ~ *furtuna* ~ *hurtuna* (Mersin) şekillerinde kaydedilmiştir.

Kasırğa “rüzgâr çizelgesinde hızı 64 veya daha fazla deniz mili olan ve kuvveti 12 ile korkunç zararlar oluşturan, ağaçları deviren, gemileri batıran rüzgâr” olarak tanımlanmıştır (TS: 1343) (İzbrak, 1986, s. 194). Bu kelime ağızlarda **gasurğa** (Gümüşhane), **sakırğa** (İzmir, Kırıkkale, Kocaeli) şekillerinde tespit edilmiştir.

Tipi “kar fırtınası, kar yağarken bir yandan da yel esmesi yüzünden karın şuraya buraya savrulması olayı” (TS, 2357) (İzbrak, 1986, s. 311) olarak tanımlanmaktadır. Bu kelime ağızlarda **dipi** (Kırşehir, Mersin, Sivas) şeklinde geçmektedir.

Bora “genellikle arkasından yağmur getiren sert rüzgâr” (50-60 m/sn ve daha hızlı) olarak tanımlanmıştır (TS, 377) (Erol, 2014, s. 184).

Hortum “hava veya suyun kendi etrafında hızla dönüp buluttan yeryüzüne uzanan sütun biçiminde oluşan, alanı dar bir fırtına türüdür” (TS, 1111). İçine toz toprak, ince kum, kâğıt parçaları, çer çöp gibi hafif şeyleri alarak hızla süpürüncesine toplayıp yükselen, gözle görülen hava sütunları için kullanılır (İzbrak, 1986, s. 160)

Tepenneme (Kastamonu) terimi “yüksek tepelerde zaman zaman esen tipi” için kullanılmaktadır. Kelimenin coğrafi bir yer şekli olan tepe isminden türetildiği açıktır.

Fişan (Ankara) “tipi, esintili kar” anlamıyla kaydedilmiştir. Bu kelime, rüzgârın estiği sırada çıkan sesle ilişkili bir kullanımdır.

Pük (Elazığ) “yelle savrulmuş yağın tipi” için kullanılmaktadır. Tietze, kelimeyi Ermenice **puk** kelimesinin bir şekli olarak değerlendirmiştir (Tietze VI, 2018, s. 446).

Besege (Adana, Mersin) ve **toloz** (Zonguldak) “şiddetli tipi” için kullanılan diğer terimlerdir.

Es- fiil kökü kullanılarak “sert esen rüzgâr” için **esen** (Ankara, Antalya, Burdur, Denizli, İzmir, Muğla), **eser** (Afyon, Aydın, Burdur, Çanakkale, Denizli, İstanbul, Kırşehir, Niğde, Rize), **esi** (Uşak), **esiş** (Artvin, Balıkesir, Muğla, Rize, Sivas) *eskin* kelimesinin fonetik şekilleri **esgin** (Ankara, Burdur, Denizli, Eskişehir, Isparta, Karaman, Muğla) ~ **esgün** (Çorum, Ordu, Samsun) ve **esük** (Giresun) kelimeleri kullanılmaktadır. **Eskin** kelimesi hem “sert esen yel” (Antalya, Artvin, Bolu, Burdur, Çorum, Denizli, Isparta, Karaman, Kastamonu, Muğla) hem de “tipi, kar fırtınası” (Kastamonu), **esirgin** (Ordu, Samsun, Sivas) ~ **esirgün** (Ordu) ~ **esürgün** (Giresun, Ordu, Sivas) şekilleri ise “kar fırtınası, tipi” anlamıyla kaydedilmiştir.

Boran (Adana, Amasya, Ankara, Artvin, Bitlis, Düzce, Elazığ, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Isparta, Kars, Konya, Maraş, Mersin, Niğde, Samsun, Van, Yozgat) fonetik değişimleri **boragan** (Konya), ~ **borana** (Çorum) ~ **buran** (Antalya, Denizli) şekilleri “şiddetli kar, fırtına, kasırga” anlamlarında kullanılmaktadır. Gülensoy, *boragan* kelimesini *boruğan / boragan* (< Moğ. bora ~ boro +gAn/+gon) (Gülensoy I 2007, s. 161-162) şeklinde izah ederken, Hayati Develi ise Mehmet Ölmez’den nakille; “Türkçedeki *boran* Moğ. *boragan*’dan değil Orta Moğolca *bora’an* → *boran* sözünden gelir. Orta Moğolca şekiller daha eski olup Anadolu’da Moğolların hâkimiyet kurdukları dönem ile ilişkilidir, Klasik Moğolcaya ait şekiller ise çok sonrasına aittirler ki o dönem, Moğolların Anadolu ile ilişkisi kesilmişti; ses tarihi açısından bu karşılaştırma uygun değildir” şeklinde bir bilgi aktarır (Develi, 2017, s. 90-91).

“Sert yelle savrulan yağmur, fırtına” olarak kaydedilen **sepkın** (Antalya, Isparta, İzmir, Maraş), **sepen** (Isparta, Mersin), **serpene** (Malatya), **serpken** (Kastamonu, Niğde) kelimeleri ise sağa sola dağılan, savrulan yağmur damllarına istinaden “dağıtmak, saçmak” anlamındaki *sep-* fiiliyle oluşturulmuştur. “Tipi” açıklamasının yapıldığı **savruntu** (Elazığ) kelimesi de “gönderme, uzaklaştırma” anlamlarına gelen *sav-* fiil kökünden türetilmiştir ve şiddetli rüzgârın etkisiyle dağılma, savrulma çağrışımı yapmaktadır.

Zeyzan (Karaman) “bora, fırtına, hızlı yağın yağmur” anlamında bir terimdir. Kelimenin Arapça “artan, ilerleyen” anlamındaki *zeydan* kelimesiyle ilişkisi üzerinde durulmalıdır.

Buruk (Ankara, Kırşehir, Niğde.) ~ **boruk** (Adana), **burğaç** (Mersin), **bukulaç** (Ankara), **burkuntu** (Ordu), **burutgan** (Afyon) kelimeleri “çevirmek, bükmek, kıvrıkmak” gibi anlamlara gelen *bur-* fiilinden kaynağını alır ve “şiddetli kar, fırtına, kasırga” anlamında kullanılır. **Evrın** (Antalya, Edirne) kelimesi ise “döndürmek, çevirmek” anlamındaki *evir-* fiilinden türetilmiştir. Bu kullanımlar, fırtınanın oluşturduğu hortum ve beraberinde sürüklediği unsurlarla ilgili çağrışımlar yapmaktadır.

Boğanak kelimesi “boğmak; kaplamak, sarmak” gibi anlamlara gelen *boğ-* fiiliyle ilişkilidir ve “şiddetli rüzgâr (Erzurum); kasırga (Ağrı)” anlamlarına gelmektedir. Adlandırma, rüzgârın oluşturduğu ortamla boğucu, bunaltıcı havayla ilgilidir. Kelime, *Kâmûs-ı Türki*'de “boğuk, kesik, aralıklı, sağnak zıttı” olarak belirtilmiştir (KT, 248).

Çıtırık “ilkbaharda esen fırtına”, **çıtırgu** (Erzurum) “fırtına” anlamıyla kaydedilmiştir. Kullanımlar, bölünme, parçalanma çağrışımı yapan *çıt/çat* yansıma köküyle ilintilidir.

“Ağaçların filizlendiği mevsimde esen fırtına”yı karşılayan **filizkıran** ve “çok şiddetli esen rüzgâr” anlamıyla kaydedilen **dalkıran** (Burdur) kullanımları, rüzgârın bitkilere verdiği zararlarla ilişkili kullanımlarken yine *-An* sıfat fiiliyle oluşturulan ve “büyük fırtına” olarak kaydedilen **vurup öldüren** (Antalya) ve “iki üç gün süren şiddetli yel”i karşılayan **kan yeli** (Sivas) terimleri, rüzgârın yıkıcı gücünü, insanlara verdiği zararı ve aldığı canları düşündürmektedir.

Kocaoğlan (İzmir) “kuvvetli esen yel” olarak tespit edilmiştir. Bu terim “ayı” anlamında da kullanılmaktadır. Anadolu ağızlarında “koca” sıfatını başka hayvan adlarında da görmek mümkündür: kocakuş “kartal”, kocaoğlan “ayı”, kocagöz “mercan balığı” vb. (DS VIII, 2891-2892). Kocaoğlan terimiyle, teşbih yoluyla, rüzgârın gücü işaretlenmiştir. “Kuvvetli esen rüzgâr, fırtına” için kullanılan **falakan** ~ **palakan** (Muğla) kelimesinin de “ayı yavrusu” anlamındaki *balak* ~ *palak* kelimesiyle ilgisi düşünülmelidir. Zira şiddet bakımından rüzgâr ile iri ve güçlü hayvanlar arasında ilgi kurulabilmektedir.

Alavathık (Isparta) kelimesi “şiddetli rüzgâr, fırtına” anlamıyla verilmiştir. Bu kelime, “büyüklük, irilik bakımından, şaşırtıcı durumda olan şeyler” için kullanılan Arapça ‘*alâmet* kelimesiyle ilgili olmalıdır.

Puşkun (Bilecik) “fırtına” ve fonetik değişkesi **puşgun** (Kütahya) “tipi” anlamıyla tespit edilmiştir. Bu kelime, Eski Türkçe döneminden itibaren karşımıza çıkan kızmak, öfkelenmek anlamındaki *buş-* fiilinden türetilmiş olmalıdır.

Yansıma kökenli **kıclamak** (Karaman) terimi ise “kuvvetli esmek” anlamıyla kaydedilmiştir.

Kökenleri belirsiz olan **banaz** (Burdur), **palaz** (Ankara), **tuluş** (Antalya, Kayseri) kelimeleri de “güçlü yel, fırtına” anlamıyla verilmiştir.

Yunanca *thallassa* kelimesinden gelen **talaz**, herhangi bir özellik taşımayan yel için kullanıldığı gibi “toz fırtınası, hortum” (Burdur, Nevşehir), “kasırga, fırtına” (Adana, Ankara, Balıkesir, Bolu, Çorum, Çankırı, Eskişehir, Hatay, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kilis, Kütahya, Malatya, Maraş, Nevşehir, Niğde, Sivas, Tokat, Zonguldak) anlamlarında da kullanılır. Bu kelimenin **dalas** (Konya) ~ **dalaz** (Adana, Afyon, Antalya, Burdur, Denizli, Isparta, Konya) ~ **talas** (Ankara, Çankırı, Malatya, Sivas) ~ **talat** (Eskişehir) ~ **talaza** (Manisa) şekilleri yine “güçlü yel, kasırga, fırtına” anlamında kullanılmaktadır.

“Çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak” anlamındaki *toz* isminden türetilen ve “kar fırtınası” anlamına gelen **tozan** (Niğde) yine aynı kökten gelen ve “kasırğa” anlamında kullanılan **tozanak** (Diyarbakır) kelimeleri, yazı dilindeki “yerden kalkarak havayı kaplayan toz” anlamındaki *toz duman* ikilemesini düşündüğümüzde, rüzgârla birlikte havada uçuşan, savrulan kar taneciklerini ve rüzgârın beraberine kattığı toz kümesini düşündürmektedir.

Dağıl (Konya) “toz kaldırarak esen rüzgâr” anlamıyla tespit edilmiştir. Rüzgârın toz kaldırma özelliğiyle işaretlendiği göz önüne alındığında kelime “dağıtmak, saçmak” anlamındaki *dağ-* fiil köküyle bağlantılı olmalıdır. “Şiddetli rüzgâr, fırtına” olarak açıklanan **dağal** (Afyon, Isparta, Konya) ~ **dağal** (Konya, Niğde) şekillerinin de aynı kökle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz.

Falaz ve **kaugas** (Ankara) kelimeleri “toz fırtınası” anlamıyla kaydedilen diğer yapılarıdır.

Şaytandüğünü, **şeytangelini** (Isparta, Mersin), **şaytanevi** (Isparta) kelimeleri “kasırğa, bora” anlamıyla tespit edilmiştir. Terimleri, kasırğanın sebep olduğu maddi ve manevi yıkımın, kasırğa ve sonrası oluşan kötü tablo ve kargaşa ortamının halk muhayyilesinde şeytanla ilişkilendirilmesinin bir sonucu olarak görmek gerekir. Bu ifadelerdeki düğün, ev, gelin kullanımlarını da insanlardaki telaş ve oluşan kargaşa ortamıyla birlikte düşünmek mümkündür.

Dönemez (Konya) kelimesi “kasırğa” anlamıyla Konya’dan derlenmiştir. Kelimeyi, kendi ekseni üzerinde veya başka bir şeyin dolayında hareket etmek anlamındaki *dön-* fiilinin olumsuz şekli olarak düşünmek, kasırğanın temel niteliğiyle örtüşmediği için “engel olmak” anlamıyla ağızlarda kullanılan *dön-* (Gülensoy I, 2007, s. 303) fiiliyle ilişkili düşünmek ve kelimeye “engel olunamaz, önlenemez” şeklinde bir anlam vermek mümkündür.

Hamaz (Ankara, Antalya, Bolu, Burdur, Çorum, Denizli, Eskişehir, Hatay, Kayseri, Kırıkkale, Manisa, Muğla, Sivas) kelimesi “hortum, kasırğa” anlamıyla tespit edilmiştir. Tietze bu kelimeyi Arapça *hamāsın* “Mısır’da sıcak bir rüzgâr” kelimesiyle ilişkilendirir (Tietze II, 2018, s. 245). Bu kelimenin fonetik varyantları tek başına ya da *ev* ve *yel* ismiyle yine aynı anlamda kullanılmaktadır: **hamas** (Çanakkale, Denizli, İstanbul) ~ **hamaza** (Antalya) ~ **hambaz** (Antalya, Muğla) ~ **hammaz** (Antalya), **hamasevi** (Isparta), **hamazevi** (Antalya, Burdur, Denizli, Muğla) ~ **amazevi** (Denizli), **amaz yeli** (İstanbul, Manisa).

“Kasırğa, şiddetli yel” anlamıyla verilen **gamaz** (Ankara, Konya, Mersin) ~ **kamaz** (Adana, Afyon, Çanakkale, Karaman, Kayseri, Mersin) ~ **kanaz** (Adana) şekilleri Eski Türkçe “bükmek, fırlatmak” anlamındaki *kam-* fiiliyle ilgili olmalıdır.

Kocaeli’nden derlenen ve “kasırğa”yı karşılayan **kurt kurt** (Kocaeli) ikilemesinin ve **kükrek** (Giresun) kelimesinin fırtına estiği sırada çıkan güçlü sesle, kurt ve aslanın çıkardığı ses arasında kurulan bağlantının bir sonucu olduğu kanaatindeyiz.

Pütürük (Giresun, Sivas) “Kasırğa, bora” anlamıyla tespit edilmiştir. Bu kelimenin *püt* yansıma sesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Alamadı (Denizli, Erzincan) kelimesi de “kasırğa, fırtına” anlamında tespit edilmiştir.

Yelen ve yelevlen (Isparta) kelimeleri “kasırğa” anlamıyla verilmiştir. Kelimelerin *yel* isminden geldiği açıktır.

Alaz “yazın birden”, **ayrankesen** “güneş doğmasına yakın, doğudan”, **barhar ~ barhar** şekilleri “kuzeyden, batıdan veya kuzeybatıdan”, **büyük ayeser** ve **küçük ayeser** (Samsun), “ağustos ayında”, **çullu poyraz** “kuzeyden”, **delimemet** “kışın, kuzeyden”, **ebihörlüm ~ ebihörlüm**, **abril ~ abrul ~ ebrul** “nisan ayında”, **kaçık, kaçırık** “ilkbaharda ya da sonbaharda, birdenbire”, **karañı cël** “kuzeybatıdan”, **koç katımı** “koyunların döllenme mevsiminde, sonbaharda”, **kay** (Çanakkale), “yağmurdan önce”, bu kelimenin fonetik değişkeleri **kayı, kayu** (Çorum) “kuvvetli”, **sağnak** “denizden”, **yağın** (Mersin) “sert, şiddetli” esen rüzgâr, fırtına anlamıyla kaydedilmiştir.

Pırnar kurutan “kuzeybatıdan”, **sazak** ve bu kelimenin fonetik değişkeleri **sazağan ~ sazağı ~ sazağ** “sert ve soğuk”, **sarı yel** terimi ise “kışın ırmak vadilerinden esen” sert, soğuk yel olarak açıklanmıştır.

Ayrıca açıklamalarda verilmemiş olsa da kuzeyden esen **banakıran**, kuzeydoğudan esen **azak, baltalar**, batıdan esen **delbur, demirsaptıran** olarak adlandırılan rüzgârların da şiddetli estiğini düşünmekteyiz.

4. Isısına Göre Rüzgârlar

4.1. Sıcak Esen Rüzgârlar

Çanak kurutan (Denizli, Malatya) “sıcak eserek ekinlere dokunan”, **gökizliği** (Zonguldak) “karları eriten ve havayı ısıtan”, **ıssı yel ~ isi yel ~ issi yel ~ sıcak yel** “güneydoğudan sıcak esen”, **vade yeli** “güneyden sıcak esen” yel olarak tanımlanmıştır.

Güneyden esen rüzgârlar (*keşişleme, kible, lodos*) genel olarak sıcak karakterlidir. Bu yönden esen (güneybatı) rüzgârlardan sadece *karaçam, mozubuyduran* için soğuk hava taşıdığı bilgisi verilmiştir. Bazılarıyla ilgili ise ısı açısından herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Bu husustaki değerlendirmeler için yukarıdaki güneyden esen rüzgârlar bahsine bakılabilir.

4.2. Soğuk Esen Rüzgârlar

Abrul şekli, herhangi bir gün verilmeden yeni takvime göre “nisan ayının başında esen”, **danakıran kuzeybatıdan, güneybatıdan ~ tanakıran kuzeybatıdan, domuz çökeltten ~ domuz çökerden ~ domuz çömelden ~ domuz çömelten ~ doñuz çömelden kuzeyden ve kuzeydoğudan, donuzkıran kuzeybatıdan, karaçam güneybatıdan, karaman kuzeybatıdan, kedavet kuzeydoğudan, mozubuyduran güneybatıdan** esen soğuk rüzgârlar olarak verilmiştir.

Pırnar kurutan, sazak ve bu kelimenin fonetik değişkeleri **sazağan ~ sazağı ~ sazağ** “kuvvetli ve soğuk”, **sır** “soğuk ve hafif esen” bir rüzgârdır.

Kurtçömelten başkaca bir özellik verilmeden “soğuk esen yel” için kullanılırken **sarı yel** terimi “kışın ırmak vadilerinden gelen sert, soğuk yel”, **ak yel** “kuzeyden soğuk ve dondurucu esen yel” olarak kayda geçmiştir.

Kuzeyden esen rüzgârlar genel olarak soğuk karakterlidir. Bu yönden esen rüzgârların bazıları için soğuk hava taşıdığı bilgisi verilmişken bazıları için herhangi bir açıklama getirilmemiştir. Bu husustaki değerlendirmeler için yukarıdaki kuzeyden esen rüzgârlar bahsine bakılabilir.

4.3. Ilık Esen Rüzgârlar

Ağaçkabartan “ilkbaharda”, **yaprakaçan** “mart başında”, **vakit yeli** “şubat ayı içinde”, **sarı yel** “doğudan” esen ılık yel olarak kayda geçirilmiştir.

İlm yel (Gaziantep) terimi ise başkaca bir özellik verilmeden “ılık esen yel” olarak işaretlenmiştir.

Lodos’un Anadolu’nun batı ve güney kısımlarındaki ılıtıcı ve yağmur getirici bir etkisi bilinmektedir. Bu husus, özellikle kışın ılık esmesi, sadece **haraf** adıyla anılan rüzgârla ilgili açıklamada kayda geçmiştir. Bu husustaki değerlendirmeler için yukarıdaki güneyden esen rüzgârlar bahsine bakılabilir.

4.4. Serin Esen Rüzgârlar

DS’de yapılan açıklamalardan genellikle sıcak yaz günlerinde hafif, yavaş esen rüzgârların serinletici bir özelliği olduğu anlaşılmaktadır. İnsanları rahatlatan, tatlı tatlı esme hâli de yansıma köklerden türeyen ikilemelerle ifade edilmiştir. *Efil efil* yapısının fonetik değişkesi **afil afil ~ afil uful ~ aful uful** “hafif hafif ve serin serin (esmek)” anlamıyla kaydedilmiş ancak yine aynı coğrafyadan derlenen asli şekil için serin esme özelliği belirtilmemiştir. TS’de *efil efil* ikilemesine “yavaş, kesintili, hafif biçimde” anlamı verilmişken, *efil efil es-* birleşik fiili “yavaş yavaş, serin serin esmek” olarak açıklanmıştır. *Efil efil* yapısının ve tüm fonetik değişkelerinin aslında hem hafif hem de serin esme özelliğini barındırdığını düşünmekteyiz. Rüzgârdaki çok kuvvetli olmayan serinlik kimi kaynak kişilerce ifade edilmiş, kimilerince göz ardı edilmiş ya da derleyiciler tarafından atlanmıştır.

“Hafif hafif ve serin (esmek)” anlamıyla verilen **köfül köfül** dışında aynı yansıma kökten türeyen **küfül küfül** ve **güfür güfür** ile de aynı niteliğin kastedildiğini düşünmekteyiz.

Firil firil ve **förül förül** kullanımlarını da benzer şekilde “hafif hafif serin serin esmek” olarak değerlendirmekteyiz.

Fildir fildir (İzmir) “sıcak zamanlarda serin serin”, **efilti** (Denizli, Isparta, Mersin, Niğde) ~ **efirti** (Konya, Niğde) ise “serin serin” esen rüzgâr anlamında kaydedilmiştir.

Fenese “yavaş ve serin esen yel”, **körez** “yaz geceleri, derelerden ve dağlardan esen serin yel”, **sazan** “hafif ve serin esen yel, lodos”, **tışarı rüzgârı** “geceleri, karadan denize doğru esen serin yel” anlamıyla işaretlenmiş ve daha önce de üzerinde durulmuş yapılarıdır.

5. Yağış Getirip Getirmemesine Göre Rüzgârlar

5.1. Yağış Getiren Rüzgârlar

DS'de Çanakkale'de **kay** “yağmurdan önce esen şiddetli yel” şeklinde tespit edilen kelime, DLT'de **ğadh** “kar fırtınası, insan öldüren bora, tipi” (DLT III, 147-6; 147-7), Lehce-i Osmânî'de ve Kâmûs-ı Türkî'de **kay** “yağmurlu hava” (LO, 221; KT, 809) şeklinde geçmektedir.

Karartı yeli (Malatya) “arkasından yağmur getiren yel” için kullanılmaktadır. Adlandırılmada tamlayan unsur olarak görev yapan *karartı* kelimesi, ağızlarda “yağmur öncesi hava kararması”, yazı dilinde “karanlık, kararmış yer” (TS, 1322) anlamında geçmektedir. Dolayısıyla *karartı* kelimesinin kullanımı, yağmur öncesi havanın kapanması, kararması hâliyle bağlantılıdır.

Yağar yeli “kuzeyden esen ve yağmur getiren yel” anlamıyla kaydedilmiştir. **Yağdıran ~ yağdıran** ve **yağdırak** “yağmur getiren lodos yeli” anlamıyla tespit edilmiştir.

5.2. Yağış Getirmeyen (Kuru Esen) Rüzgârlar

Galaz (Rize) “kuru yel” olarak tanımlanmaktadır. Tietze bu kelimeyi, Yunanca *gálos* ile ilişkilendirmiştir (Tietze II, 2018, s. 95).

6. Birdenbire Esen ya da Duran Rüzgârlar

Alaz “yazın birden çıkan ve hızlı esen yel”, **kaçık, kaçırık** “ilkbaharda ya da sonbaharda birdenbire esen kuvvetli yel” karşılığı kullanılmaktadır.

Mayınlanmak (Kırşehir) terimi ise “yel, birdenbire durmak, durgunlaşmak” anlamıyla kaydedilmiştir.

7. Ekinlere Zarar ve Faydalarına Göre Rüzgârlar

7.1. Zararlı Rüzgârlar

Çanak kurutan “sıcak eserek ekinlere dokunan”, **salım** “sonbaharda esen ve sebzeleri kurutan”, **san yeli** “ekinleri zamansız sarartan yel” için kullanılmaktadır.

7.2. Faydalı Rüzgârlar

Arı yeli terimi, Konya'dan “nisan, mayıs aylarında, doğudan esen, arıya, ekine, bostana faydalı yel” anlamıyla kaydedilmiştir.

Herhangi Bir Nitelik Belirtilmemiş Rüzgârlar

Havanın yer değiştirmesiyle oluşan esintiyi karşılamak için yazı dilinde de kullanılan Farsça rüzgâr kelimesinin ağızlarda farklı fonetik şekilleri, özellikle kelime başında ö ünlüsünün türemesiyle, yaygın bir şekilde kullanılmaktadır: **ölüzgar** (Denizli) ~ **ölüzger** (Burdur, Denizli)

~ **örünger** (Ankara, Isparta, Mersin) ~ **örüsger** (Kastamonu) ~ **örüzger** (Ordu) ~ **övüsger** (Ankara, Çankırı, Kastamonu, Niğde, Tokat) ~ **özger** (Elazığ) ~ **rezger** (Rize) ~ **ülüzgâr** (Kırşehir).

Tarihî metinlerde Eski Türkçe döneminden itibaren görülen **yel** (Eraslan, 2012, s. 623) (Artvin, Ordu) kelimesi de ağızlarda fonetik değişkeleriyle birlikte bu hava hadisesi için kullanılır: **cel** (İstanbul, Konya) ~ **yil** (Niğde, Antalya). **Yelsen** (Maraş) kelimesinin de *yel* kökünden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Üfürük (Niğde, Kastamonu) kelimesi *üfyansım*a sesinden türetilmiş olup “soluk” anlamıyla da ağızlarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Külek (Ankara) kelimesinin ağızlarda “yağmur sularının toplandığı küçük çukur”, tarihî metinlerden *Muhakemetü'l-Lügateyn*'de “deniz dalgası, fırtına” (ML, 71) anlamının da bulunması bizi göl (< köl) köküne götürmektedir.

Talaz (Ankara, Kayseri, Sivas), alıntı olduğunu düşündüğümüz **kavhas** (Ankara), **öylülü** (Konya) ve **sal** (Tunceli) herhangi bir nitelik verilmeden doğrudan rüzgâr için kullanılan diğer kelimelerdir.

Yelin çıkardığı ses için fiil olarak **vırıldamak**, **vır vır itmek** (Niğde), isim olarak ise **vırlıtı** (Niğde) kelimesi kullanılmaktadır.

SONUÇ

Havanın yeryüzüne yakın olan herhangi bir yönde, herhangi bir hızdaki doğal akıntısı olarak tanımlanan rüzgârla ilgili en eski Türkçe kelimeler *yel* ve *esindir*.

Türkiye Türkçesi ağızlarında başkaca bir nitelik belirtilmeden sadece esinti, *yel* anlamının verildiği rüzgârlar bulunsa da (*cel* ~ *yil*, *üfürük* vb.) büyük ekseriyetle başta estiği yön olmak üzere -özellikle güneybatıdan esen ve yazı dilinde *lodos* olarak adlandırılan rüzgârla ilgili-rüzgârın çeşitli niteliklerini karşılayan çok zengin bir söz varlığı vardır.

Tespit edilen terimlerin büyük bölümü, rüzgârın tabiat ve insanlar üzerindeki etkisinin yansıtıldığı ve somutlaştırmanın ön planda olduğu kullanımlardır. Bu hava olayını ve etkilerini karşılamak için bitkiler ve hayvanlar âleminde geniş ölçüde istifade edilmiştir. Hayvanlar âleminde genellikle soğuğa dayanıklı olduğu bilinen hayvanların (dana, domuz, karga, kurt) tercih edildiği ve bunlar vasıtasıyla rüzgârın taşıdığı soğuk havanın ve rüzgârın şiddetinin işaretlenmeye çalışıldığı görülmüştür. Bu hayvan isimleriyle “pes etme, dize getirme, vazgeçme” çağrışımları yapan *çömelt-*, *çökert-*, *kır-* gibi fiillerin kullanılması söz konusu niteliği (soğuğu-şiddeti) güçlendirmeye yöneliktir: *domuzçömelten*, *kurtçömelten* vb. Bir örnekte (*oğlak yeli*), soğuğa karşı nispeten dirençsiz, dayanıksız bir hayvan *oğlak* tercih edilmişken bir örnekte (*deve yeli*) *devenin* toplumsal hafızadaki gücü ve inadıyla *lodosun* sebep olduğu dalgalar ve yarattığı yıkımlar arasında ilgi kurulmuştur. Bir böcek türü olan *arı* ise *arı yeli* şeklinde

rüzgârın ekine, bostana sağladığı fayda bağlamında ele alınmıştır.

Bitkiler âleminden *ağaç* ve bir meşe türü olan *pırnal* ile çamgillerden bir orman ağacı olan *çamdan*, bitkilere dair unsurlar olarak ise *filiz*, *dal* ve *yapraktan* yararlanılmış ve bu isimlerle *-An* sıfat fiilinin bulunduğu yapılar birleştirilerek *filizkıran*, *ağaçkabartan*, *yaprakaçan*, *yaprakdöken* şeklinde rüzgârın bitkiler üzerindeki etkisini somutlaştıran terimler türetilmiştir.

Renk adı olarak *ak*, *boz*, *kızıl* ve *sarı* kullanılmıştır. Kış mevsiminde, soğuk esen rüzgârla ilgili olarak *sarı* ve *kara* rengin halk muhayyilesindeki olumsuz çağrışımlarından yararlanılmıştır. *Ak* kelimesinin genellikle güneyden esen rüzgârın işaretlenmesinde tercih edildiği, “toprak rengi” anlamındaki *bozun* ise rüzgârın kar tabakasını kaldırarak toprağı ortaya çıkarıcı etkisiyle ilgili ele alındığı görülür.

Rüzgârın estiği mevsim ve ayla ilgili işaretlemeler yapıldığı gibi gün de işaretlenmiştir. Bu anlamda tespit edilen kelimeler fonetik deşikleriyle *abrıl* ve *ebehörlümdür*. Bu iki terim de 5 Nisan'da esen fırtına için kullanılmaktadır.

Günün bir vakti olarak *zegel* (*seher*) *öğle* ve *tün/dün* (gece), ay olarak ise fonetik deşikleriyle *april* (nisan) kelimesi geçmektedir.

Yer-yön ismi olarak fonetik deşikleriyle *al* (*ön*), *aşağı* ve *tışarı* kelimeleri kullanılmıştır: *annaç*, *tışarı rüzgârı*, *aşağı yel*.

Coğrafi yer şekilleri olarak ise *dağ*, *tepe*, *korum*, *vadi* ve *ovaya* yer verilmiş, bu yer şekilleri rüzgârın estiği yönün işaretlenmesinde tercih edilmiştir: *dağ yeli*, *depere*, *korum yeli*, *ova yeli*, *tepeneme*, *vade yeli*.

Yansıma seslerden özellikle rüzgârın hafif ve serin esişi hususunda istifade edildiği görülmektedir.

Ayrıca halk içinde hikâyesi olan ve geniş bir coğrafyaya yayılan bir kahramanın adının geçtiği *delimemet* terimi de ilgi çekici bir kullanımdır.

SÖZLÜK**acara yeli**

(< Ar. 'acar + yel+i)

Denizden gelen meltem, yel

(DS I: 40)

ağaçkabartan

(< ı+gaç + kap+ar-t-an)

İlk ilkbahar yeli (DS I: 80)

abril

(< Yun. apriles > Erm. april)

İlkbahardaki fırtına (DS I: 31)

abrul *bk.* abril

Eski martın sonunda olan ve çok soğuk yapan fırtına (DS I: 31)

afil afil *bk.* efil efil

Rüzgâr, tatlı tatlı, serin serin esmek (DS I: 72)

afil uful *bk.* efil efil*bk.* afil afil**afül uful** *bk.* efil efil*bk.* afil afil**ağ yel** *bk.* akyel

1. Güneyden esen yel 2. Güneydoğudan esen yel (DS I: 116)

ak yel

(< ak + yel)

1. Lodos, güneyden esen yel 2. Batıdan esen yel

3. Doğudan esen yel 4. Kuzeybatıdan esen yel 5.

Kuzeyden esen, dondurucu soğuk yel 6. Poyraz,

kuzeydoğudan esen yel (DS I: 165)

akça yel *bk.* akça yel

Lodos, güneyden esen yel

(DS I: 165)

akce yel *bk.* akça yel*bk.* akça yel**akça rüzgâr**

(< ak+ça + Far. rüzgâr)

1. Kuzeybatıdan esen yel

2. Batıdan esen yel

(DS I: 146)

akça yel

(< ak+ça + yel)

1. Batıdan esen yel

2. Kuzeyden esen yel

3. Güneydoğudan esen yel

(DS I: 146)

alamadı

(< ?)

Kasırga, fırtına (DS I: 193)

alavatlık

(< Ar. 'alāmet +lık)

Şiddetli rüzgâr, fırtına

(DS I: 202)

alaz

(< yal+az)

Yazın birden çıkan yel, hızlı esen yel (DS I: 204)

aloz *bk.* alaz**amaz yeli**(< Ar. *hamāsīn* + yel+i)**amazevi** *bk.* hamazevi

Kasırga, şiddetli yel

(DS I: 237)

bk. amazevi**annaç yeli**

(< al+(1)n+aç + yel+i)

Güney yeli (DS I: 277)

arı yeli

(< arı + yel+i)

Nisan, mayıs aylarında doğudan esen, arıya, ekine, bostana faydalı yel (DS I: 324)

aşā yel *bk.* aşāğı yeli**aşāğı hava** *bk.* aşāğı havası

İmbat rüzgârı (DS I: 349)

aşāğı havası

(< aşak+a + Ar. hevā+sı)

Güneybatıdan esen rüzgâr

(DS I: 349)

aşāğı yel *bk.* aşāğı yeli

1. Güneyden esen yel, lodos, kible yeli 2. Batıdan esen yel

(DS I: 349)

aşāğı yeli

(< aşak+a + yel+i)

Güneyden esen yel, lodos, kible yeli (DS I: 349)

aşāğı yıl *bk.* aşāğı yeli

Güneyden esen yel, lodos, kible yeli (DS I: 362)

aşsa yel *bk.* aşāğı yeli

1. Doğudan esen yel 2. Güneydoğudan esen yel (DS I: 362)

aşşā yel *bk.* aşāğı yeli

aşşağı yel *bk.* aşşağı yeli

āyel *bk.* akyel

Güneybatıdan esen yel

(DS I: 413)

ayeser (ay + es-er)

Karadeniz'de ağustos ayında esen ilk iki fırtına

(DS I: 413)

aykırı yel

(< ar-kur-ı + yel)

Kuzeybatıdan esen yel

(DS I: 423)

ayrankesen

(< ayır-an + kes-en)

Güneş doğmasına yakın, doğudan esen, sert, acı yel

(DS I: 430)

azak

(< az-ak)

Kuzeydoğudan esen yel

(DS I: 434)

azman yeli

(< az-man + yel+i)

Güneybatıdan esen yel

(DS I: 442)

baltalar

(< balta+la-r)

Kuzeydoğudan esen rüzgâr

(DS II: 512)

banakıran

(< ? bana + kır-an)

Kuzeyden esen rüzgâr

(DS II: 516)

banaz

(< ? ban-(a)z)

Kuvvetli rüzgâr (DS II: 516)

barhal *bk.* barhar

Kuzey rüzgârı (DS II: 530)

barhar

(< Erm. parhırts)

Kuzeyden, batıdan veya kuzeybatıdan esen şiddetli

rüzgâr (DS II: 531)

barḥar *bk.* barhar

batı yeli

(< bat-ı + yel+i)

Karayel (DS I: 571)

besege

(< ?)

Şiddetli tipi (DS II: 638)

boğanak

(< boğ-anak)

1. Şiddetli rüzgâr, kar 2. Kasırğa (DS II: 722)

borañan (< Moğ. boruğan / borağan)

Bora, fırtına (DS II: 737)

boran

(< Moğ. boruğan / borağan veya OM. bora'an)

Şiddetli kar, fırtına, kasırğa

(DS II: 737)

borana *bk.* boran

boruk *bk.* buruk

bozyel (< boz + yel)

Güneybatıdan esen yel

(DS II: 753)

bukulaç *krş.* burgaç

Kasırğa (DS II: 784)

buran *bk.* boran

Şiddetli kar, fırtına, kasırğa

(DS II: 738)

burgaç

(< bur-gaç)

Şiddetli rüzgâr, kasırğa

(DS II: 798-799)

burkuntu

(< burk-(u)ntu)

bk. burgaç

buruk

(< bur-(u)k)

burutgan

(< bur-(u)t-gan)

bk. buruk

büyük ayeser

(< büyü-k ay + es-er)

Karadeniz'de ağustos ayında esen ilk iki fırtınadan

büyük, güçlü olanı (DS I: 413)

cel

(< yel)

Rüzgâr, yel (DS III: 877)

çakmak yeli

(< çak-mak + yel+i)

Doğu ile poyraz arasında esen yel (DS III: 1046)

çalhar

(< çalk-ar)

Poyraz yeli (DS III: 1053)

çanak kurutan

(< çan+ak ya da Far. çenāg + kuru-t-an)

Sıcak eserek ekinlere dokunan rüzgâr (DS III: 1067)

çark yel

(< Far. çarḥ + yel)

Kuzeyden esen yel

(DS III: 1082)

çem yeli

(< çam + yel+i)

Doğu yeli (DS III: 1133)

çendirek

(< çent-(i)r-ek)

Sabaha karşı esen yel

(DS III: 1135)

çıtırık

(< çit 'yans.'+(i)r+(i)k)

İlkbaharda esen fırtına

(DS III: 1195)

çıturgu

(< çit 'yans.'+(i)r+gu)

Fırtına (DS III: 1198)

çörez

(< çör+ez)

Güneybatıdan esen rüzgâr

(DS III: 1292)

çullu poyraz

(< çul+lu + Yun. boreas)

Kuzeyden esen sert rüzgâr

(DS III: 1303)

dagal

(< dag-al)

Şiddetli rüzgâr, fırtına

(DS IV: 1321)

dağ yeli

(< dağ + yel+i)

1. Kuzey rüzgârı, poyraz 2. Lodos 3. Batıdan esen yel

(DS IV: 1326)

dağal *bk.* dagal**dağıl**

(< dağ-(i)l)

Toz kaldırarak esen rüzgâr

(DS IV: 1325)

dalaz *bk.* talaz.

1. Kasırğa, hortum

(DS IV: 1339) 2. Güçlü yel (DS XII: 4482)

dalas *bk.* talaz.

Kasırğa, hortum

(DS IV: 1339)

dalkıran

(< dal + kır-an)

Çok şiddetli esen rüzgâr

(DS IV: 1345)

danakıran

(< dana + kır-an)

1. Batıdan esen şiddetli rüzgâr 2. Kuzeybatıdan esen soğuk rüzgâr 3. Güneybatıdan esen soğuk rüzgâr 4. Doğudan esen rüzgâr (DS IV: 1356)

delbur

(< deli + boran)

Batıdan esen rüzgâr

(DS IV: 1408)

deli yel

(< deli+yel)

1. Güneyden esen rüzgâr, kible yeli 2. Karayel (DS IV: 1414)

delimemet(< deli + öz. *is.* Memed)

Kışın, kuzeyden çok hızlı esen rüzgâr (DS IV: 1413)

demirsaptıran

(< demir + sap-tır-an)

Batı rüzgârı (DS IV: 1418)

depere

(< tepe+re)

Kuzeyden esen rüzgâr

(DS IV: 1427)

deve yeli

(< deve + yel+i)

Güneyden esen rüzgâr

(DS IV: 1443)

dipi

(< tüpi)

Kar fırtınası, tipi

(DS IV: 1510)

doğru yel

(< doğ-(u)r-u + yel)

Gün doğudan esen yel

(DS IV: 1537)

domuz çökeltlen

(< domuz + çök-el-t-en)

Kuzeyden, kuzeydoğudan esen çok soğuk rüzgâr

(DS IV: 1555)

domuz çökerden

(< domuz + çök-er-t-en)

Kuzeyden, kuzeydoğudan esen çok soğuk rüzgâr

(DS IV: 1555)

domuz çömelden *bk.* domuz çömelten**domuz çömelten**

(< domuz + çöm-el-t-en)

Kuzeyden, kuzeydoğudan esen çok soğuk rüzgâr

(DS IV: 1555)

doñuz çömelden *bk.* domuz çömelten**donuz kıran**

(< donuz + kır-an)

Kuzeybatıdan esen rüzgâr

(DS IV: 1562)

dönemez

(< dön-e-mez)

Kasırğa (DS IV: 1584)

dün yeli *krş.* tün yeli

Yaz geceleri batıdan esen yel (DS IV: 1633)

ebehörlüm

(< abru + hör+le-m)

5 Nisan'da esen fırtına

(DS V: 1653)

ebihörlüm *bk.* ebehörlüm**ebrul** *bk.* abril

5 Nisan'da esen fırtına

(DS V: 1658)

efil efil

(< ef 'yans.'+(i)l)

Rüzgâr, hafif hafif, yavaş yavaş esmek (DS V: 1668)

efilemek

(< ef 'yans.'+(i)l+e-mek)

Rüzgâr, hafif hafif esmek

(DS V: 1668)

efilti

(< ef 'yans.'+(i)l+ti)

Serin serin esen rüzgâr

(DS V: 1669)

efir efir

(< ef 'yans.'+(i)r)

Rüzgâr, hafif hafif esmek

(DS V: 1668)

efirdemek

(< ef 'yans.'+(i)r + de-mek)

Rüzgâr, hafif hafif esmek

(DS V: 1669)

efirti

(< ef 'yans.'+(i)r+ti)

Serin serin esen rüzgâr

(DS V: 1670)

efür efür esmek

(< ef 'yans.'+(ü)r + es-mek)

Rüzgâr, Hafif hafif ve tatlı tatlı esmek (DS V: 1672)

esen

(< es-en)

Sert esen rüzgâr (DS V: 1779)

eser

(< es-er)

bk. esen**esgin** *bk.* eskin

Sert esen rüzgâr (DS V: 1779)

esgün *bk.* eskin*bk.* esgin**esi**

(< es-i)

Sert esen rüzgâr (DS V: 1779)

esin

(< es-(i)n)

Sabah rüzgârı (DS V: 1782)

esirgin

(< es-(i)r-gin)

Kar fırtınası, tipi

(DS V: 1779)

esirgün *bk.* esirgin**esış**(< es-(i)ş) *bk.* esi**eskin**

(< es-kin)

1. Sert esen yel 2. Tipi

(DS V: 1779)

esük

(< es-(ü)k)

Sert esen rüzgâr (DS V: 1779)

esürgün *bk.* esirgin**evran**

(< ev-(i)r-an)

Kasırğa, hortum

(DS V: 1813)

falakan

(< ? balak+an)

Kuvvetli esen rüzgâr, fırtına

(DS V: 1832)

falaz

(< ?)

Fırtına, tozu toprağı ayağa kaldırarak esen rüzgâr

(DS V: 1832)

fenese

(< ?)

Yavaş ve serin esen yel

(DS V: 1843)

fırtana

(< İt. fortunale)

Fırtına (DS V: 1857)

fildir fildir

(< fild ‘yans.’+(i)r)

Rüzgâr, sıcak zamanlarda serin serin esmek (DS V: 1865)

filizkıran

(< Rum. filiz + kır-an)

Ağaçların filizlendiği mevsimde esen bir tür fırtına

(DS V: 1866)

firil firil

(< fir ‘yans.’+(i)l)

Rüzgâr, hafif hafif, serin serin esmek (DS V: 1870)

firilti

(< fir ‘yans.’+(i)l+ti)

bk. firil firil**fisilti**

(< fis ‘yans.’+(i)l+ti)

Hafif hafif esen, serin rüzgâr

(DS V: 1870)

fişan

(< ? fiş ‘yans.’+an)

Tipi, esintili kar (DS V: 1872)

förül förül

(< för ‘yans.’+(ü)l)

Rüzgâr, hafif hafif esmek

(DS V: 1878)

fırtuna *bk.* fırtana

Fırtına (DS V: 1880)

galaz(< Yun. *gálos*)

Kuru rüzgâr (DS VI: 1899)

gamaz *bk.* kamaz

Kasırğa (DS VI: 1906)

gara yel

(< kara + yel)

Karayel (DS VI: 1921)

gasurga

(< kas-(i)r-ga)

Kasırğa (DS VI: 1933)

gedavet *krş.* gedevet

Batıdan esen rüzgâr

(DS VI: 1966)

gedevet *krş.* gedevet*bk.* gedavet**gedevel** *krş.* gedevet

Kuzeyden esen rüzgâr

(DS VI: 1966)

gedevet

(< Yun. katajbâtēs/katevātis)

1. Yel 2. Kuzeybatıdan esen rüzgâr 3. Doğu ve batıdan esen rüzgâr 4. Yazın esen hafif rüzgâr (DS VI: 1966)

gedevül *krş.* gedevet

Doğu ve batıdan esen rüzgâr (DS VI: 1966)

geis

(< ?)

Doğudan esen rüzgâr

(DS VI: 1971)

gök yel *bk.* gök yeli

1. Güneyden esen rüzgâr

2. Batıdan esen rüzgâr

3. Kuzeydoğudan esen rüzgâr, poyraz

4. Kuzeybatıdan esen rüzgâr

(DS VI: 2139)

gök yeli

(< gök + yel+i)

Her yönden esen rüzgâr

(DS VI: 2139)

gömeç

(< öz. is.)

Doğudan esen rüzgâr

(DS VI: 2148)

gömeç yeli

(< öz. is. Gömeç + yel+i)

Doğudan esen rüzgâr

(DS VI: 2148)

güfür güfür

(< güf 'yans.'+(ü)r)

Rüzgâr sesi, hışırtı

(DS VI: 2215)

gün batı

(< gün + bat-ı)

Batıdan esen yel

(DS VI: 2225)

gündoğdu

(< gün + doğ-du)

bk. gün doğrusu**gündoğrusu**

(< gün + doğ-(u)r-u+su)

Doğu rüzgârı (DS VI: 2226)

gündoğu yeli

(< gün + doğ-u + yel+i)

bk. gün doğrusu**gündoğusu**

(< gün + doğ-u+su)

bk. gün doğrusu**günendi**

(< gün + in-di)

Denizden gelen rüzgâr

(DS VI: 2228)

hamas *bk.* hamaz**hamasevi** *bk.* hamazevi**hamaz** (< Ar. *hamāsīn*)

Hortum, kasırğa

(DS VII: 2264)

hamaza *bk.* hamaz**hamazevi**(< Ar. *hamāsīn* + ev+i)*bk.* hamaz**hambaz** *bk.* hamaz**hammaz** *bk.* hamaz**haraf**

(< Erm. haraw)

İlk rüzgâr, lodos

(DS VII: 2282)

huluca

(< [+h]ulu+ca)

Tan yeli (DS VII: 2442)

hurtuna *bk.* fırtına

Fırtına (DS VII: 2445)

ılgıd ılgıd *bk.* ılgıt ılgıt**ılgım ılgım** *bk.* ılgıt ılgıt**ılgın**

(< ılg "yans."+(ı)n)

Yavaş ve hafif esen rüzgâr

(DS VII: 2468)

ılgıt ılgıt

(< ılg "yans."+(ı)t)

Rüzgâr, yavaş yavaş, hafif hafif esme (DS VII: 2469)

ılgım ılgım *bk.* ılgıt ılgıt**ılgıt ılgıt** *bk.* ılgıt ılgıt**ıllm yel**

(< ılı-m + yel)

İlk yel (DS VII: 2471)

ıllkıt ıllkıt *bk.* ılgıt ılgıt**ıssı yel** *bk.* isi yel

Sam yeli (DS VII: 2494)

inbat

(< T. imbat < İt. imbatto)

Karadan denize esen rüzgâr

(DS VII: 2537)

isi yel

(< isi + yel)

Sam yeli (DS VII: 2494)

ıssı yel *bk.* isi yel

Sam yeli (DS VII: 2555)

kaba rüzgâr

(< kaba + Far. rüzgâr)

Lodos (DS VIII: 2582)

kaba yel

(< kaba + yel)

bk. kaba rüzgâr**kaba yıl** *bk.* kaba yel**kaçık**

(< kaç-(ı)k)

İlkbaharda ya da sonbaharda birdenbire esen kuvvetli yel

(DS VIII: 2587)

kaçırık

(< kaç-(1)r-(1)k)

bk. kaçık

kamaz

(< kam-(a)z)

Kasırga, şiddetli yel

(DS VIII: 2614)

kan yeli

(< kan + yel+i)

İki üç gün süren şiddetli yel

(DS VIII: 2628)

kanaz bk. kamaz**kancık yel**

(< *kanç +(1)k yel)

Lodos rüzgârı

(DS VIII: 2619)

karaçam

(< kara + çam)

Güneybatıdan esen soğuk rüzgâr (DS VIII: 2640)

karaman

(< kara+man)

Güneybatıdan esen yel

(DS VIII: 2650)

karañi cël

(< karanu + yel)

Kuzeybatıdan esen sert rüzgâr (DS VIII: 2651)

karartı yeli

(< kara+r-tı + yel+i)

Yağmur getiren yel

(DS VIII: 2652)

karga yeli

(< karga + yel+i)

Batıdan esen yel

(DS VIII: 2659)

kaugas krş. kavhas

Toz fırtınası (DS VIII: 2686)

kavhas

(< ?)

Rüzgâr, yel (DS VIII: 2689)

kay

(< kây)

1. Yağmurdan önce esen şiddetli yel (DS VIII: 2695)

2. Fırtına (DS XII: 4539)

kayı bk. kay

Fırtına (DS XII: 4539)

kaymaz

(< kay-maz)

Güneydoğudan esen bir yel

(DS VIII: 2704)

kayu bk. kay**kedavet** krş. gedevet

Soğuk esen rüzgâr, poyraz

(DS VIII: 2717)

keşleme

(< öz. is. Keşiş+le-me)

Bir tür yel (DS VIII: 2772)

kıcılamak

(< kıc 'yans.'+(1)l+a-mak)

Kuvvetli esmek

(DS VIII: 2783)

kıran

(< kır+an)

Dağlardan denize doğru esen yel (DS VIII: 2816)

kızıl yel (< kız-(1)l + yel)

1. Güneyden esen rüzgâr 2. Doğudan esen yel

(DS VIII: 2867)

kirildek

(< kir 'yans.'+(1)l+de-k)

Yel, hafif hafif esmek

(DS VIII: 2877)

koba yel bk. kaba yel

Lodos (DS VIII: 2582)

kocaoğlan

(< koca + oğul+an)

Kuvvetli esen yel

(DS VIII: 2892)

koç katımı

(< koç + kat-(1)m+1)

Koyunların döllenme mevsiminde, sonbaharda, görülen fırtına (DS VIII: 2894)

korum yeli

(< koru-m + yel+i)

1. Karayel 2. Kuzeydoğudan esen yel (DS VIII: 2929)

köfül köfül bk. küfül küfül

(Rüzgâr) hafif hafif ve serin serin esmek (DS VIII: 2949)

körez

(< kör+ez)

Yaz geceleri, derelerden ve dağlardan esen serin yel
(DS VIII: 2965)**kurt kurt**

(< kurt 'yans.')

Kasırğa (DS VIII: 3010)

kurtçömelten

(< kurt + çöm-el-t-en)

Gün doğudan esen soğuk yel, ayaz (DS VIII: 3010)

küçük ayeser

(< küçü-k + ay+es-er)

Karadeniz'de ağustos ayında esen ilk iki fırtınadan
küçük, zayıf olanı (DS I: 413)**küfül küfül**

(< köf 'yans.'+(ü)l)

(Rüzgâr) hafif hafif ve serin serin esmek (DS VIII:
3026)**kükrek**

(< kük'yans.'+re-k)

Kasırğa (DS VIII: 3026)

külele

(< köl+ek)

Yel (DS VIII: 3028)

kürdek

(< kür-ü-t-ek)

Sabahları, kuzeyden yavaş yavaş esen yel (DS
VIII: 3043)**kürük**

(< köruk)

Gece esen bir yel

(DS VIII: 3048)

mayınlanmak(< bay-(t)n+la-mak) Rüzgâr, birdenbire durmak,
durgunlaşmak

(DS IX: 3140)

mini mini

(< min 'yans.'+i)

Kuzeyden esen hafif yel

(DS IX: 3201)

mozubuyduran

(< mozu + buy-dur-an)

Güneybatıdan esen soğuk yel (DS IX: 3213)

nacak

(< ?)

Gündoğusundan esen yel

(DS IX: 3232)

oğlakkıran

(< oğul+ak + kır-an)

Kuzeybatıdan esen yel

(DS IX: 3267)

ova yeli

(< ova + yel+i)

Kuzeyden esen yel

(DS IX: 3299)

ovar

(< ?)

Sıcak hava, samyeli

(DS IX: 3299)

oyıl

(< ?)

İlkbahardan esen lodos yeli

(DS IX: 3300)

öğle yeli

(< öğle + yel+i)

Güney yeli (DS IX: 3316)

Yel (DS IX: 3334)

ölüzgâr

(< Far. rüzgâr)

Yel (DS IX: 3334)

ölüzger *bk.* ölüzgâr**örünge** *bk.* ölüzgâr

Yel (DS XII: 4628)

örüsger *bk.* ölüzgâr

Yel (DS IX: 3354-3355)

örüzgâr *bk.* ölüzgâr

Yel (DS IX: 3354)

örüzger *bk.* ölüzgâr

Yel (DS IX: 3355)

övüsger *bk.* ölüzgâr

Yel (DS IX: 3364)

öylülü

(< ? öylü+lü)

Yel (DS XII: 4630)

özger *bk.* ölüzgâr

Yel (DS XII: 4631)

rezger *bk.* ölüzgâr

Yel (DS IX: 3506)

ülüzgâr *bk.* ölüzgâr

Yel (DS XI: 4065)

(DS XII: 4793)

palakan *krş.* falakan

Fırtına (DS IX: 3382)

palaz

(< ?)

Fırtına, güçlü yel

(DS XII: 4633)

perik

(< ?)

1. Doğudan esen yel

2. Kuzeybatıdan esen yel

(DS IX: 3430)

pırnar kurutan

(< Yun. prináron + kuru-t-an)

Kuzeybatıdan esen sert ve soğuk yel, karayel (DS IX: 3443)

polâğan

(< ?)

Lodos yeli (DS IX: 3467)

puşgun *bk.* puşkun

Tipi (DS IX: 3491)

puşkun

(< buş-kun)

Fırtına (DS IX: 3491)

pük

(< Erm. puk)

Yelle savrulularak yağın tipi (DS IX: 3494)

pütürük

(< püt+(ü)r+(ü)k)

Kasırga, bora (DS IX: 3504)

sadak

(< ?)

Sabah yeli (DS X: 3510)

sağnak

(< Moğ. sağana)

Sert deniz yeli, büyük dalga (DS X: 3514)

sal

(< ?)

Yel, rüzgâr (DS X: 3521)

salım

(< sal-(1)m)

Sonbaharda esen ve sebzeleri kurutan yel

(DS X: 3525)

sanyeli

(< sam + yel+i)

Batıdan esen ve ekinleri zamansız sarartan yel (DS X: 3539)

sarı yel

(< sarı + yel)

1. Doğudan esen ılık yel 2. Kışın ırmak vadilerinden gelen sert, soğuk yel (DS X: 3546)

sarınacak

(< sar-(1)n-acak)

Kuzeybatıdan esen yel

(DS X: 3546)

savruntu

(< sav-(u)r-(u)ntu)

Tipi (DS X: 3555)

sazağan *bk.* sazak

Kuvvetli ve soğuk yel, poyraz (DS X: 3562)

sazağı *bk.* sazak

Kuvvetli ve soğuk yel, poyraz (DS X: 3562)

sazağ *bk.* sazak

Kuvvetli ve soğuk yel, poyraz (DS X: 3562)

sazak

(< saz+ak)

1. Kuvvetli ve soğuk yel, poyraz (DS X: 3562) (DS XII: 4677) 2. Hafif ve serin esen yel, lodos (DS X: 3562)

sazan *krş.* sazak

Hafif ve serin esen yel, lodos (DS X: 3562)

semrik

(< sem-(i)r-(i)k)

Güneydoğudan esen yel

(DS X: 3580)

sepen

(< sep-en)

Sert yelle savrulan yağmur, fırtına (DS X: 3585)

sepkın

(< sep-kin)

bk. sepen

serpene

(< se[r]p-en+e)

bk. sepen

serpken

(< se[r]p-ken)

bk. sepen

sıcak yel

(< ısı+cak + yel)

Sam yeli (DS XII: 4687)

sır

(< ? Moğ. sir)

Hafif esen dondurucu yel

(DS X: 3614)

sifos

(< Yun. siphnos)

Denizden esen yel, siklon

(DS X: 3629)

siluk

(< is 'yans.'+lık)

Hafif esen sabah yeli

(DS X: 3636)

sürtük

(< sürt-(ü)k)

Sabahları çeşitli yönlerden esen yel (DS X: 3723)

şaytanevi

(< Ar. şeytān + ev+i)

Kasırğa (DS X: 3755)

şeytandüğünü

(< Ar. şeytān + tüg-ün+ü)

Kasırğa, bora (DS X: 3765)

şeytangelini

(< Ar. şeytān + gel-(i)n+i)

bk. şeytandüğünü**talas** *bk.* talaz (DS X: 3814)

Kasırğa, fırtına

talat *bk.* talaz

Kasırğa, fırtına (DS X: 3814)

talaz(< Yun. *thallassa*)

1. Yel (DS XII: 4735) 2. Kasırğa, fırtına (DS X:

3814) 2. Toz fırtınası, hortum (DS XII: 4735)

talaza *bk.* talaz*bk.* talat**tanakıran** *bk.* danakıran

Kuzeybatıdan esen yel

(DS X: 3818)

tepeneme

(< tepe+[n]le-me)

Yüksek tepelerde zaman zaman esen tipi (DS X:

3883)

ters örözger

(< ters + Far. rüzgār)

Yazın esen ve bitkileri kurutan yel, samyeli

(Manisa)

(DS X: 3895)

ters yel

(< ters + yel)

1. Batıdan esen yel (DS X: 3895)

(DS XII: 4754) 2. Lodos 3. Yazın esen ve bitkileri

kurutan yel, samyeli (DS X: 3895) (DS XII: 4754)

4. Yazın tınaz savurmaya elverişli olmayan, karışık yönlerden esen yel

(DS X: 3895)

tışarı rüzgārı

(< tışarı + Far. rüzgār+ı)

Geceleri, karadan denize doğru esen serin yel

(DS X: 3927)

tobengi

(< ?)

Kuzey yeli (DS X: 3942)

tohlucu

(< tok+lu+cu)

Batı yeli (DS X: 3944)

toloz

(< ?)

Tip, kar (DS X: 3953)

tozan

(< toz+a-n)

Kar fırtınası (DS X: 3977)

tozanak

(< toz+a-n-ak)

Kasırğa (DS X: 3977)

tucak

(< ?)

Lodos yeli (DS X: 3985)

tuluş

(< ?)

Fırtına (DS X: 3989)

tün yeli

(< tün + yel+i)

Gece yarısı başlayıp kuşluk zamanına kadar devam eden, batıdan esen yel (DS X: 4012)

üfürük

(< üf'yans.'+(ü)r+(ü)k)

Yel (DS XI: 4059)

vade yeli

(< Ar. vādi + yel+i)
Sıcak esen güney yeli
(DS XII: 4801)

vakit yeli

(< Ar. vakt + yel+i)
Şubat içinde esip karı eriten ılık yel (DS XI: 4089)

vır vır itmek

(< vır ‘yans.’ + it-mek)
Yel, esmek (DS XI: 4101)

vırıldı

(< vır ‘yans.’ +(ı)l+tı)
Yelin çıkardığı ses
(DS XI: 4101)

vurup öldüren

(< vur-(u)p öl-dür-en)
Büyük fırtına (DS XI: 4109)

yağar yeli

(< yağ-ar yel+i)
Kuzeyden esen, yağmur getiren yel (DS XI: 4118)

yağdırah

(< yağ-dır-ak)
Arkasından yağmur getiren yel (DS XII: 4808)

yağdıran

(< yağ-dır-an)
Yağmur getiren lodos yeli
(DS XI: 4119)

yağdıran *bk.* yağdıran**yağın**

(< yeg+(i)n)
Güçlü (yel için)
(DS XI: 4119)

yaka yeli

(< yak-a yel+i)
Karayel, kuzeybatı yeli
(DS XI: 4128)

yaprakaçan

(< yaprak + aç-an)
Mart başında esen yel
(DS XI: 4179)

yaprakdöken

(< yaprak + dök-en)
Sonbaharda esen yel
(DS XI: 4179)

yelen

(< yel+en)
Kasırga (DS XI: 4233)

yeleven

(< yel + ? evlen)
Kasırga (DS XI: 4233)

yelpimek

(< yelpi-mek)
Yel, hafif esmek
(DS XI: 4239)

yelpirdemek

(< yelpi-r+de-mek)
Yel etkisiyle sallanmak
(DS XII: 4818)

yelsen

(< ? yel+si-n)
Yel (DS XI: 4240)

yil

(< yel)
Yel (DS XI: 4277)

zegel yeli

(< Ar. seher + yel+i)
Seher yeli (DS XI: 4355)

zeyzan

(< ? Ar. zeydān)
Bora, fırtına, hızlı yağın yağmur (DS XI: 4364)

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
DLT	Divanü Lugati't-Türk
DS	Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü
Far.	Farsça
İt.	İtalyanca
Krş.	karşılaştır
KT	Kâmûs-ı Türkî
LO	Lehce-i Osmânî
ML	Muḥâkemetü'l-Luġateyn
Moğ.	Moğolca
OM.	Orta Moğolca
öz. is.	özel isim
Rum.	Rumca
TS	Türkçe Sözlük
Yun.	Yunanca

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehce-i Osmânî*, (Yay. haz. Recep Toparlı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1992), *Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Asar, M., Yalçın, S., Yücel, G., Nadaroğlu, Y. ve Erciyas, H., (2007). *Zirai meteoroloji*. Ankara: Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ata, A. (2019), *Karahanlı Türkçesinde ilk Kur'an tercümesi (Ryland Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (2006), *Divanü Lugati't-Türk tercümesi I-IV*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barutçu Özönder, F. S. (1996). *Muḥâkemetü'l-Luġateyn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dankoff, R. (1995). *Armenian loanwords in Turkish*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag Publisher.
- Develi, H. (2017). Türkçede yağmur adları üzerine. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 57 (57), 81-106. DOI: 10.26561/iutded.369184
- Doğaner, S. (1991). Dağ turizmine coğrafi bir yaklaşım: Uludağ'da turizm. *coğrafya araştırmaları*, 3, 137-157. Erişim adresi: <http://tucaum.ankara.edu.tr/>

- Düzgün Kara, Ü. (2014). Giresun halk takvimi, sayılı günler ve bunlara bağlı inanış ve uygulamalar. *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Karadeniz Özel Sayısı*, 6, 233-256. <http://sbe.giresun.edu.tr/tr/page/ozel-sayi-karadeniz-ozel-sayisi/4568>.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erol, O. (2014). *Genel klimatoloji*. İstanbul: Çankaya Kitapevi Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü (I-II)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İzbrak, R. (1986). *Coğrafya terimleri sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kadem, E. (2015). Herdemyeşil meşe (*Quercus L.*) türlerinin bazı morfolojik ve anatomik özellikleri üzerine araştırmalar. (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Kadioğlu, M. (2012). *Türkiye’de iklim değişikliği risk yönetimi*. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları.
- Koca, H. (1999). Nur Dağları’nın doğu yamaçlarında yaz mevsimine etkili olan yerel bir rüzgâr. *Türk Coğrafya Dergisi*, 34, 505-525. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tcd/issue/21253>.
- Korkut, C. (1998). *Tıbbî coğrafyaya giriş*. İzmir: Tepekule Kitaplığı Yayınları.
- Oral, E. (2019). Türk halk takvimi ve meteorolojisi ile ilgili ritüel ve inanışlar. (Yüksek lisans tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Sekin, S. (1999). Rüzgâr enerjisi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi -Öneri Dergisi-*, 2 (12), 113-117. Erişim adresi: http://dosya.marmara.edu.tr/sbe/%C3%96neri%20Dergisi%20Ar%C5%9Fiv/1999_neri_Say_12.pdf.
- Şemseddin Sami (2017). *Kâmûs-ı Türkî (Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, Çev.)*. İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A. (2018). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (I-VII)*, (Yay. Haz.. Nurettin Demir, Emine Yılmaz), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1963-1982). *Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü (I-XII)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Yalçın, G., Demircan, M., Ulupınar Y., Bulut E., (2005). *Klimatoloji I-*, Ankara: Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-51116/coban-bayramlari-koc-katimi-saya-dol-dokumu-yunum-koyun-.html> (Erişim tarihi: 01.12.2019).
- <https://hayvanrefahi.com/2019/01/19/soguk-havada-sigirlar-usurmu/> (Erişim tarihi: 05.12.2019)

